

Діїві особи

АЛОНСО, король неапольський
СЕБАСТІАН, його брат
ПРОСПЕРО, справжній дука мілянський
АНТОНІО, його брат, що привласнив герцогство
мілянське
ФЕРДІНАНД, син короля неапольського
ГОНЗАЛО, чесний старий радник
АДРІАН, } панове
ФРАНЦІСКО, }
КАЛІБАН, дикун, потворний раб
ТРІНКУЛО, блазень
СТЕФАНО, п'яниця-шафар
капітан корабля
боцман
моряки
МІРАНДА, дочка ПРОСПЕРОВА
АРІЕЛЬ, дух повітря
ІРІДА, }
ЦЕРЕРА, } духи
ЮНОНА, }
русалки, }
женці, }
інші духи, що коряться ПРОСПЕРОВІ

ПЕРША ДІЯ

Перша сцена

Палуба корабля на морі. Буря, грім і блискавиця.

(Входять КАПІТАН КОРАБЛЯ і БОЦМАН).

КАПІТАН.

Боцмане!

БОЦМАН.

Я тут, господарю! Що скажете?

КАПІТАН.

Піджени, друже, моряків: жвавіше візьміться до діла, а то напоремось на берег. Мерщій, мерщій мотайся!

(Виходить КАПІТАН. Входять МОРЯКИ).

БОЦМАН.

Гайда, хлопці! Швидше, швидше хлопці! Мерщій, мерщій! Стягайте головне вітрило! Чуєте, капітан свистить! Дми, вітре, дми, поки луснеш: аби було тобі де розгулятись!

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІЯН, АНТОНІО, ФЕРДІНАНД, ГОНЗАЛО та інші).

АЛОНСО.

Пильнуйте, любий боцмане! Де капітан?

Держіться молодцями!

БОЦМАН.

Будь ласка, сиділи б ви собі внизу!

АНТОНІО.

Боцмане, де капітан?

БОЦМАН.

Чи ж ви його не чуєте? Ви нам заважаєте. Сиділи б собі по своїх каютах, а то тільки бурі стаєте на допомогу.

ГОНЗАЛО.

Вгамуйся, друже!

БОЦМАН.

Аби тільки море вгамувалось. Гетьте! Що там король отому вітровію ревучому! До кают! Цитьте, не заважайте нам!

ГОНЗАЛО.

Ти, друже, не забувай, хто в тебе на кораблі.

БОЦМАН.

А чие життя мені миліше за своє власне? Ось ви — радник, тож накажіть отій бурі, щоб ущухла й вгамувалась. Ми тоді ні однієї линви не торкнемось. Вживіть свого впливу! А якщо не можете, то подякуйте Богові, що так довго жили на світі, і приготуйтеся та чекайте у своїй каюті, коли проб'є ваша остання година. Жваво, хлопці! Геть із дороги, кажу вам.

(Виходить).

ГОНЗАЛО.

Оцей парняга мені втіха велика. На чолі йому написано, що не потоне; так і видно, що на шибениці сконає. Дотримай постанови, доле щаслива, щоб його таки повісили. Врятуй нам життя тим мотузом, на яким йому висіти. Якщо ж на роду йому не писано висіти, то горе нам усім.

(Виходять. Повертається БОЦМАН).

БОЦМАН.

Геть головну стеньгу! Мерщій! Нижче, нижче! Поставте судно під самісінський вітер. (Галас унизу). Чума на галасунів отих! Від них більший гармидер, ніж від тієї хуртовини або від роботи нашої.

(Повертаються СЕБАСТІЯН, АНТОНІО і ГОНЗАЛО).

Ви звідки знову взялися? Чого вам тут треба? Чи нам скласти руки і на дно піти? Охота вам потопати?

СЕБАСТІЯН.

Щоб тобі язик віднявся, стерво собаче! Пащекує та гавкає!

БОЦМАН.

А що, може ви працюєте?

АНТОНІО.

Повісити б тебе, собако! Повісити скурвого сина, галасуна клятого. Ми менше боїмося потонути, ніж ти боїшся.

ГОНЗАЛО.

Ручуся, що оцей не потоне, хоч би й корабель
був такий, як шкаралупа, та дірявий, мов розжи-
тана хльорка.

БОЦМАН.

Поставте судно під самісінький вітер, під самі-
сінький вітер! Два нижні великі вітрила напніть!
Геть у море, назад у море!

(Входять МОРЯКИ змоклі).

МОРЯКИ.

Пропало все! Моліться! Все пропало!

БОЦМАН.

А що, нам доведеться у холодній
воді похлюпатись?

ГОНЗАЛО.

Король і принц
вже моляться! Почнімо й ми молитись!
Яка недоля їм, така і нам.

СЕБАСТІЯН.

Мене аж лють бере.

АНТОНІО.

Отак вони,
ті пияки, позбавлять нас життя.
Який пащекуватий розбишака!
О, дав би Бог, щоб труп його аж десять
припливів полоскало!

ГОНЗАЛО.

Ну, йому
таки висіти, хочби кожна крапля
води кричала: »Ні!« зіхаючи,
мов паща, щоб поглинути його.

(Лемент унизу:

»Рятуйте!« — »Потопаєм, потопаєм!« —
»Прощайте, жінко й діти!« — »Брате мій,
прощай!« — »Ми потопаєм, потопаєм!«)

АНТОНІО.

Усі потоньмо разом з королем.

СЕБАСТІАН.

Ходім і попрощаймося із ним.

(Виходять АНТОНІО і СЕБАСТІАН).

ГОНЗАЛО.

Оце віддав би тисячу миль моря за десятину
голового степу, щоб отак висока травиця, полин та
бур'ян. Хай збудеться воля в небесах... а проте
волів би я вмерти сухою смертю.

(Виходять).

Друга сцена

Острів. Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО і МІРАНДА).

МІРАНДА.

Якщо ви чарами, мій любий батьку,
ці люті хвилі збурили, то ви ж
вгамуйте їх. Мабуть сірчаний дощ
полив би з хмар, коли б скажене море
до неба не знялось, щоб погасити
отой вогонь. О, я страждала з тими,
що мучились! Чудовий корабель,
залюднений істотами ясними,
геть на дрізки строцився. Мені ті крики
аж серце роздирали. Бідні душі!
Якби це я була всевладним богом,
в земних я надрах море поховала б,
щоб не поглинуло воно судна
і тих нещасних душ.

ПРОСПЕРО.

О, заспокійся!

Не бійся і скажи своєму серцю,
що лиха тут не сталося.

МІРАНДА.

Ой, горе!

ПРОСПЕРО.

Не сталося, бо задля тебе, доню
кохана ти моя, я все вчинив.
За себе ти нічого ще не знаєш,
за мене знаєш тільки те, що я —
твій рідний батько, Просперо, тепер
господар кель'ї вбогої, що, може,
колись-колись поважна був людина.

МІРАНДА.

Було б мені негоже дізнаватись.

ПРОСПЕРО.

Пора, щоб я усе тобі сказав.
Здійми з мене мій чарівничий плащ!

(Кладе плаща долі).

Отак! І витри сльози на очах.
Жахливу корабельну катастрофу,
що поїняла тебе жалем глибоким,
я так премудро й хитро влаштував,
що ані волосинки не скривив
ніякій з тих істот на кораблі,
які кричали там і потопали.
Сідай і слухай далі.

МІРАНДА.

Вже нераз
ви починали розповідь за мене,
та завжди уривали словом: »Ні,
ще не пора«, і гаяла я час
у марних здогадах.

ПРОСПЕРО.

Тепер пора.
Хвилина слухна. Вуха розтули.
Уважна будь. Пригадуєш собі
той час, як ми ще не були в цій кель'ї?
Мабуть, що ні, бо ще тобі не вийшло
і трьох років.

МІРАНДА.

Пригадую, мій татку.

ПРОСПЕРО.

А що пригадуєш, людей чи дім?
Скажи, які ще образи живуть
у споминах твоїх?

МІРАНДА.

Це так давно
було, що вже здається сном далеким,
який ніколи дійсністю не був...
Я ніби бачу чотирьох, або
п'ятьох жінок, що пестили мене.

ПРОСПЕРО.

Ні, більше їх було, моя Мірандо!
Які ще інші образи ти бачиш
на темнім тлі, в безодні темній часу?
Коли у пам'яті твоїй живе
те, що було ще перед тим, як ти
потрапила сюди, то пригадай,
яким ти способом сюди дісталась.

МІРАНДА.

Я не пригадую.

ПРОСПЕРО.

Дванадцять років
минуло відтоді, дванадцять років,
як батько твій був дукою мілянським,
потужним владарем. . .

МІРАНДА.

Тож ви — мій батько?

ПРОСПЕРО.

Казала так твоя цнотлива мати.
Тож ти — моя дочка, а батько твій
був дукою мілянським. Ти — князівна
і спадкоємниця його єдина.

МІРАНДА.

О Господи! Яким же лихом ми
сюди потрапили? А може це
була щаслива наша доля?

ПРОСПЕРО.

Так.

Це правда. Лихо звідти нас погнало,
а привела сюди щаслива доля.

МІРАНДА.

Аж серце кров'ю сходить, коли здумать,
що стільки завдала я вам турбот,
і все пішло в непам'ять. Далі, татку!

ПРОСПЕРО.

Антоніо, мій брат, — тобі він дядько, —
вважай, — невже ж то зрадником таким

міг бути рідний брат! — Отой, кого
я після тебе більш за всіх кохав,
якому керувати доручив
державою, що першою була
понад усіми іншими, як я
був перший з-поміж дуків і знавець
наук, якому рівного нема.
Отож, поринувши в мистецтва тайні,
державу братові я доручив.
Країни відцурався, бо ті чари
науки тасмничої мене
заворожили. А твій дядько, зрадник...
Ти слухаєш мене?

МІРАНДА.

Уважно, татку.

ПРОСПЕРО.

Набравши досвіду у тому, як
прохання вдовольняти, відхиляти,
коли кого підвищити в посаді,
коли кого назад за карк смикнути,
близьких мені людей він віддалив,
або перемінив, переінакшив.
І, маючи в руках своїх ключі
до всіх посад, до всіх сердець людських,
він змусив всіх співати тих пісень,
що тішили його вельможний слух.
Він був плющем, що вкрив мій царський стовбур
і сік висмоктував. Ти слухаєш?

МІРАНДА.

Я, татку, слухаю.

ПРОСПЕРО.

Вважай же далі!

Отож я, світські справи занедбавши,
удосконалював на самотині
свій дух наукою, яка, якби
не тайною була, то їй ціни
народ не міг би скласти, а тим часом
прокинувся в душі у брата задум
злочинницький: моя довіра щира,
мов добрий батько, в ньому породила
велику зраду, більшу ніж ота
довіра, що не знала меж, була
безмірна. Користуючись з моїх
добутків, з тої влади, що мені
належала, — із пам'яті своєї
він грішницю зробив: як той брехун,
що раз-у-раз повторює брехню,
аж поки сам їй віри не пойме,
так брат увірував, що справді він
є дукою, бо заступав мене
і сану королівського ознаки
мав зовнішні і всі права, тому й
зростало в ньому горде шанолубство.
Ти слухаєш?

МІРАНДА.

Ця розповідь від глухоти сцілила б.

ПРОСПЕРО.

Щоб не було ніякої стіни
поміж володарем і виконавцем,
поклав він справжнім дукою мілянським
самому стати. А мене, якому

моя книгарня царством видавалась,
він мав за недолугу, що нездатний
був правити. І так жадав він влади,
що в спілку увійшов із королем
неапольським, щорічну обіцяв
данину сплачувать і підкорити
його короні герцогство своє,
що не схилялося ні перед ким
до сього часу. . . Бідний мій Міляне!
Яка йому зневага!

МІРАНДА.

Господи!

ПРОСПЕРО.

Послухай, як вони тут сторгувались.
Скажи, невже це міг зробити брат?

МІРАНДА.

Гріх був би кривдити мою бабусю:
із лона доброго часами злі
нащадки родяться.

ПРОСПЕРО.

Так ось умова:
король неапольський, мій клятий ворог,
за обіцянку край йому підбити
і сплачувать бозна яку данину,
мав з батьківщини вигнати мене.
А мій Мілян прекрасний і мій сан
припасти мали братові тоді.
Для цього набрано зрадливе військо.
Йому опівночі в лиху годину
Антоніо ворота відчинив.

Прислужники і виконавці змови
у глупій темряві мене схопили,
зо мною разом і тебе, дитино,
що гірко-гірко плакала.

МІРАНДА.

Ой, лихо!

Не пам'ятаючи, як я тоді
ридала, вдруге плачу я, бо як
не плакати над цим.

ПРОСПЕРО.

Ось далі слухай!

Хай доведу я розповідь до справи,
яка тепер чекає нас: інакше
ця розповідь була б тут недоречна.

МІРАНДА.

А як вони не знищили нас двох?

ПРОСПЕРО.

Це запитання, дівчино, до речі.
Мене народ любив, тому вони
не зважились таким тавром кривавим
заплямувати злочин свій, о ні,
вони прикрасили його: мерщій
нас кинули у човен та у море
далеко вивезли і на плохе,
гниле суденце, без вітрил і щогли,
без талів і кодол, посадовили
(щури, і ті втекли звідтіль завчасно).
Ридаючи, до моря ми кричали,
і, ревучи, воно відповідало;

зідхали до вітрів, і нам вони
зідханням тужним теж відповідали.

МІРАНДА.

О, скільки ж я турбот вам завдала!

ПРОСПЕРО.

Мені була ти янголом спасенним.
Тебе відвагою надхнуло небо:
коли я, стогнучи під тягарем,
у море проливав солоні сльози,
ти усміхалася, і це мене
бадьорістю сповняло: я ладен був
терпіти всі негоди.

МІРАНДА.

Як же ми
дісталися на берег?

ПРОСПЕРО.

Бог поміг нам.
Була в нас їжа та вода солодка,
яку нам залишив із милосердя
Гонзало, той неаполець шляхетний,
який виконував лихий наказ.
Він дав нам пишних одягів, матерій,
і полотна, та ще приладдя всяке,
що потім дуже стало у пригоді.
Такий він добродійний був, що, знавши,
як я кохаюся в книжках моїх,
з книгарні він моєї кілька томів
туди приніс; вони були мені
цінніші за мою державу.

МІРАНДА.

Хтіла б

колись побачити я цю людину.

ПРОСПЕРО.

Я встану (Надягає плаща). ти сиди і слухай решту,
як ми, негод на морі натерпівшись,
до острова прибилися, і тут я
став за учителя тобі, а ти
з науки тої більше скористала,
за тих принцес, що мають вільний час
на пустоці і не таких уважних
керівників.

МІРАНДА.

Хай Бог за це віддасть вам!

Скажіть же, татку, — бо мене ще мучить
питання це, — навіщо ви зняли
цю бурю?

ПРОСПЕРО.

Слухай далі, люба доню
моя: якимсь випадком дивним доля,
тепер мені прихильна, привела
всіх ворогів до берега оцього.
Наука тайна каже, що моя
щаслива зірка саме у зеніті.
Якщо з нагоди я не скористаю,
то щастя я навіки загублю...
Ну, годі; більше не питай мене.
Тебе вже пориває сон; гаразд,
засни, дитя. Дрімоту цю солодку
тобі не подолать.

(МІРАНДА засинає).

Сюди, мій слуго!
Готовий я. Сюди, мій Аріелю!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Хвала тобі, о господарю мій!
Хвала тобі, о мій великий пане!
Ладен я волю вволити твою:
літати, плавати, в вогонь пірнати,
чи мчати геть на хмарах кучерявих.
Твоєму грізному велінню завжди
корюсь я з сонмом сил, мені підвладних.

ПРОСПЕРО.

Чи закрутив ти хуртовину так,
як я тобі велів?

АРІЕЛЬ.

Достотно так.

Судно я королівське в шори взяв.
На палубі, в каютах, на кормі
спалахував я жахом полум'ястим;
часами, поділяючись, горів
то тут, то там: на бушприті, на щоглі
нарізно гоготів і знов докупи
всі язики зливав полум'янисті.
Провісники удару громового,
Зевесові перуни, — не такі
швидкі були, як я, що враз з очей
зникав. Сірчане полум'я і гуркіт
йшли приступом на грізного Нептуна.
Його відважні хвилі трепетали,

і затремтів його страшний тризуб.

ПРОСПЕРО.

Хоробрий друже мій! А хто, скажи,
в тій метушні zostався непохитний
і розуму не втратив?

АРИЕЛЬ.

О, ніхто!

Всіх пойняла гарячка божевілля,
і стали всі ураз несамовиті:
з судна, що полум'ям я охопив,
всі пострибали в піняву безодню.
А королевич Фердінанд, якому
на голові наїжилось волосся,
мов очерет, стрибнувши перший, скрикнув:
»Спустило пекло, всі чорти отут!«

ПРОСПЕРО.

Ти молодець! Чи сталося це близько
від берега?

АРИЕЛЬ.

Близесенько, мій пане.

ПРОСПЕРО.

Вони в безпеці?

АРИЕЛЬ.

Ані волосинки
не скривлено нікому. Ні пляминки
на одягах змокрилих, що неначе
покращали. Як ти звелів, я всіх
по острові розсипав. Королевич

на берег виборсався сам-один,
засів собі у затишку і там
зідханнями повітря холодить,
отак сумним вузлом скрутивши руки.

ПРОСПЕРО.

Скажи, де королівський корабель,
де моряки, що ти їх порозкидав,
і решта фльоти?

АРИЕЛЬ.

У затоці тихій
став королівський корабель, онтам,
куди ти раз опівночі звелів
роси принести від вітрами битих
Бермудських островів, а моряки
на кораблі, потомлені по праці,
від моїх чарів всі позасинали.
А решту суден я порозганяв
по морю. Там вони зійшлись докупи
і сумно до Неаполя пливуть,
самі бо свідками були, як гинув
у штормі королівський корабель
і сам король на ньому.

ПРОСПЕРО.

Аріелю!
Ти все зробив гаразд, і жде тебе
ще більша праця. А яка тепер
година?

АРИЕЛЬ.

Вже по півдні.

ПРОСПЕРО.

Певно друга.
До шостої нам треба якнайкраще
зужити час для праці.

АРІЕЛЬ.

Знов та праця!
Ти знову завдаєш мені роботи,
але згадай, щб обіцяв мені
і ще не виконав.

ПРОСПЕРО.

Ого, бунтуєш?
Чого ще хочеш ти?

АРІЕЛЬ.

Я волі хочу.

ПРОСПЕРО.

Ще строк не вийшов, то й мовчи.

АРІЕЛЬ.

Згадай,
тобі ставав я завжди у пригоді,
ніколи не брехав, не помилявся.
Не нарікав, служивши, не перечив.
Ти обіцяв мене на цілий рік
раніше відпустити.

ПРОСПЕРО.

Ти забув,
від мук яких я визволив тебе!

АРІЕЛЬ.

О, ні!

ПРОСПЕРО.

Забув, і вже тобі заважко
місити глиб солоних хвиль,
з холодним вітром півночі летіти,
на мене працювати в темних надрах
землі, що від морозу задубіла.

АРІЕЛЬ.

О, ні, мій пане!

ПРОСПЕРО.

Брешеш, непотребо!
Чи ти забув про відьму Сікораксу,
що обручем її скрутила старість
і злість?

АРІЕЛЬ.

О, ні.

ПРОСПЕРО.

Забув! А де вона
родилася? Ану, скажи!

АРІЕЛЬ.

В Альжирі.

ПРОСПЕРО.

Еге! Отож! Я мушу раз на місяць
тобі нагадувати, чим ти був,
бо ти — забудько. Цю прокляту відьму
за всі її злочинства і чаклунства

— такі страшні, що слухати жакливо! —
колись з Альжіру вигнано було.
Тобі відомо це. Їй дарували
життя за вчинок той, який вона
зробила. Чи не так?

АРІЕЛЬ.

Так, так, мій пане!

ПРОСПЕРО.

Цю ятрооку відьму моряки
вагітною приставили сюди
і тут покинули, а ти, мій рабе,
— ти сам оповідав, — був їй слугою.
А що ти духом надто ніжним був,
то відмовлявсь виконувать її
земні, жахні бажання і накази,
і пойняла її страшенна лють:
її прислужники, лижі і дужі,
тебе в розколину сосни загнали,
і там ти мучився дванадцять років,
а за той час вона собі померла.
І ти, зацемлений zostавшись там,
стогнав. . . мов млинне колесо, вищав.
На цьому острові, де не було ще
ніякої людини, породила
вона рябого байстрюка. . .

АРІЕЛЬ.

І зветься

він Калібаном.

ПРОСПЕРО.

Так, це Калібан,

який прислужує мені. Згадай,
яку терпів ти муку: так стогнав,
що аж вовки, почувши, скавучали,
й ведмедям лютим пронимало дріжжю
серця. На катування рокувавши,
тебе вже визволити не могла
померла Сікоракса. Ні, то я,
почувши стогони твої, своїм
великим хистом змусив позіхнути
сосну і визволив тебе.

АРІЕЛЬ.

Я вдячний
тобі, мій володарю.

ПРОСПЕРО.

А як далі
ще нарікатимеш, то розколю
я дуба й зацемлю тебе поміж
його гудзатих ребер, і ти будеш
там скавучати знов дванадцять зим.

АРІЕЛЬ.

Прости, мій пане, слухатись я буду
твоїх наказів і без нарікань
твоєю чинити волю.

ПРОСПЕРО.

Ну, гаразд,
за два дні відпущу тебе.

АРІЕЛЬ.

О мій
шляхетний пане! Що мені робити?

Наказуй, що!

ПРОСПЕРО.

Піди та обернися
русалкою морською. Невидимий
для всіх очей ти будь, опріч моїх.
Прийми той образ і сюди явись.
Мерщій, мерщій іди!

(Виходить АРІЕЛЬ).

Прокинься, любо!
Прокинься, ясочко моя!

МІРАНДА.

Чудне
твое оповідання сон на мене
навіяло.

ПРОСПЕРО.

Струсни його! Ходи,
побачимо, що робить Калібан,
мій раб, який ніколи відповіту
почтивого не дасть.

МІРАНДА.

Нікчема він.
Мені на нього глянути огидно.

ПРОСПЕРО.

Без нього обійтися ми не можем:
він нам вогонь розпалить, нанесе
нам дров і всю брудну роботу зробить
Гей! де ти, Калібане? Гей, колодо!

КАЛІБАН (за сценою).

Тут досить дров.

ПРОСПЕРО.

Виходь, кажу, бо інша
робота є, яка тебе чекає.

Ну, ворущися, черепахо! Хутко!

(Повертається АРІЕЛЬ в образі русалки).

Чудесне видиво! Мій Аріелю
прекрасний! Вислухай, що я тобі
скажу на вухо.

АРІЕЛЬ.

Все зроблю, мій пане.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Гей, гадино, дияволом зачата
і відьмою лихою, гей, виходь!

(Входить КАЛІБАН).

КАЛІБАН.

Хай скропить вас обох роса смертельна,
яку з гнилих боліт моя матуся
воронячим крилом змітала! Хай
на вас лише повітря і болячки!

ПРОСПЕРО.

За це тебе вночі зведе судома,
і кольки опадуть, аж дух заб'є.
Тобі все тіло сколють їжаки,
аж будеш ти неначе той стільник:

у кожній дірці сотні жал бджолиних.

КАЛІБАН.

Дай пообідати. Це острів мій,
мені дістався він від Сікоракси,
матусі рідної, а ти забрав
його. Сюди прийшовши, ти спочатку
і пестував мене, і шанував,
давав водицю з ягодами пити,
навчав, як треба називать світила,
велике і мале, оте, що світить
удень, і те, що уночі нам світить.
Тобі я, полюбивши, показав
усе, що є на острові оцьому:
солодкі джерела й солоні води,
родючу землю й неродючу, голу.
Тепер я сам себе за це кляню.
Хай опадуть вас чари Сікоракси:
всі таргани, ропухи, кажани.
Тепер я вам кріпак і попихайло,
а сам собі раніше паном був.
Мене у скелю цю тверду загнали,
а решта острова — це ваше.

ПРОСПЕРО.

Брешеш,

бо ти не ласки слухаєш, а бійки.
Тебе, послідку, підібрав з землі я,
в свою оселю взяв, а ти хотів
мені дитину згвалтувати.

КАЛІБАН.

Го!

Жалкую, що не згвалтував, що став

на перешкоді ти, бо я б залюднив
цей острів калібанами.

ПРОСПЕРО.

Ти рабе
нікчемний, здатний на лихе, без крихти
добра! Я змилювався над тобою,
морочився, навчавши розмовляти.
Щодня я вдосконалював тебе.
Ти й висловитися не вмів, дикуне,
а лопотів, неначе та звірина.
Я намірам твоїм добрав слова.
Ти вчився, та було в твоїй лихій
породі те, чого шляхетна вдача
цурається, отож то по заслугі
тебе в цю скелю замкнено, бо мало
тобі й в'язниці.

КАЛІБАН.

Ти навчив мене
балакати, і це пішло на користь,
бо вмю лаятись: чума на тебе
за ту твою науку!

ПРОСПЕРО.

Геть, поріддя
відьомське! Швидше принеси но дров!
Мерщій, бо ще для тебе є робота.
Ти кривишся, падлюго? Ну, якщо
не зробиш ти усе, як слід, або
наказа виконаєш неохоче,
то знов нашлю на тебе я ломець.
Крутитиме тобі кістки: ревтимеш,
аж дикий звір затруситься у лісі.

КАЛІБАН.

О, ні, не треба! (Нишком). Служатись я мушу,
такий він чарівник, що приневолить
і матчиного бога Сетевоса
собі служити.

ПРОСПЕРО.

Геть мотайся, рабе!

(Виходить КАЛІБАН. Повертається АРІЕЛЬ, незримий:
награвуючи, співає; за ним услід ФЕРДІНАНД).

ПІСНЯ АРІЕЛЯ.

Ген на золотий пісок!
За́ руки й в танок!
Поцілуйтесь, поклоніться!
Хвилі, вгомоніться!
У танець мерщій, мерщій!
Там співає духів рій.
Слухай, слухай!

ГОЛОСИ (звідусіль).

Гав-гав!

АРІЕЛЬ.

То собаки брешуть.

ГОЛОСИ (звідусіль).

Гав-гав!

АРІЕЛЬ.

Слухай! Чуеш крики?
Півень проспівав
»Кукуріку!«

ФЕРДІНАНД.

Де музика? В повітрі? На землі?
Вже стихла. Певно тишить слух вона
якомусь богові на острові.
На березі сидів я й гірко плакав
над королем, над батьком, що загинув,
та хвилями до мене спів долинув,
гамуючи мій біль і їхню лють
солодким голосом. На спів я йшов.
Бо спів причарував мене. І зник.
Ось знов звучить.

АРІЕЛЬ (співає).

Батько твій на дні морському згинув.
Із кісток його ростуть коралі,
із очей зробилися перлини,
і ніщо від нього не пропало:
все морські солоні хвилі
в дивний скарб перетворили,
а русалки б'ють у дзвони.

ГОЛОСИ.

Бом-бом.

АРІЕЛЬ.

Слухай, дзвін гуде і стогне.

ФЕРДІНАНД.

Це пісня про отця, що потонув.
То співи не людські і не земні.
Ось угорі я знову чую голос.

ПРОСПЕРО.

О, підійми з очей завіси вій,
скажи, що бачиш там?

МІРАНДА.

О, що це? Дух?

Він озирається навколо. Боже,
яка вродлива в нього постать! Дух!

ПРОСПЕРО.

Ні, дівчино, він їсть і спить, і має
ті самі почуття, що й ми. Юнак,
якого бачиш ти, був на судні,
що потрощилося. Якби не горе,
що, мов пістряк, підточує красу,
то був би красень. Загубивши всіх
товаришів, пішов він їх шукати.

МІРАНДА.

В моїх очах він бог, бо я ніколи
не бачила таких істот шляхетних.

ПРОСПЕРО (нишком).

Все так іде, як я собі накреслив.
О душе, любий душе, я за це
тебе звільню за два дні.

ФЕРДІНАНД.

Це, мабуть,
богиня, в честь якої ллються співи.
Мое благання вислухай, скажи,
чи ти живеш на острові оцьому,
і як мені поводитися тут? .

З моїх благань я висловлю найперше останнім: о, скажи, прекрасне диво, ти — дівчина, чи ні?

МІРАНДА.

Ну, певна річ,
не диво я, а дівчина.

ФЕРДІНАНД.

О небо!
Це ж рідна мова. Я — найвищий з тих,
що розмовляють нею. О, якби ж то
там бути, де вона звучить!

ПРОСПЕРО.

Найвищий?
А що, якби почув слова твої
король неапольський?

ФЕРДІНАНД.

Мені так дивно
це слухати. Бо сам король, насправді,
слова мої почув. Бож я — король
неапольський, що власними очима,
які від сліз не висихають, бачив
смерть батькову.

МІРАНДА.

Ой, лихо!

ФЕРДІНАНД.

Щира правда!
З ним разом потонули всі вельможі,
мілянський дука й добрий син його.

ПРОСПЕРО (нишком).

Але мілянський дука й ще добріша
його дочка могли б це спростувати
у слухну мить. . . Зустрілись і очима
зирнулися. О, добрий Аріелю!
Звільню тебе за це. (До ФЕРДІНАНДА). Дві слові, пане!
Боюсь, ви скривдили себе. Дві слові!

МІРАНДА.

Чому так неласкаво розмовляє
з ним батько мій. Це ж третій чоловік,
якого бачу я за все життя,
і перший, за яким зідхаю. Батьку,
хай на мій бік вас схилить милосердя!

ФЕРДІНАНД.

Якщо ти дівчина і свого серця
нікому ще не віддала, то будеш
ти королевою в Неаполі.

ПРОСПЕРО.

Ви, пане, скаменіться! На дві слові!

(Нишком).

Вони вже одно 'дного полонили,
але швидко цю справу мушу я
загальмувать. Що надто легко нам
дається, те для нас ціни не має.

(До ФЕРДІНАНДА).

Дві слові! Розказ мій: іди за мною!
Присвоїв ти ім'я, що не належить
тобі, і шпигуном сюди закрався,

щоб відібрати острів цей у мене,
господаря.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, клянуся честю!

МІРАНДА.

Не може зло в такому храмі жити.
Якщо злий дух таку оселю має,
то будуть з ним змагатись духи добрі,
щоб завладати нею.

ПРОСПЕРО.

Йди за мною.

Не заступайся! Зрадник він. Ходім.
Заб'ю тобі в кайдани шию й ноги.
Питвом тобі будє морська вода,
а стравою — коріння в'яле, скойки
і мисочки від жолудів. Ходи!

ФЕРДІНАНД.

О, ні; змагатимусь, аж поки ворог
мене не подолає.

(Витягає меча і, зачарований, не може ним **замахнутись**).

МІРАНДА.

Любий батьку!

О, не чинить таку швидку розправу.
Він лагідний і не страшний.

ПРОСПЕРО.

Це що?

Невжежто яйця хтять учити курку?

Сховай меч, шпигуне, що прийшов
усе розвідати, та не наваживсь
ударити, бо на твоїм сумлінні
тяжить провина. Ні, не замахнися,
бо можу обеззброїти тебе
оцим жезлом, і меч тобі із рук
впаде.

МІРАНДА.

Благаю, татку...

ПРОСПЕРО.

Не чіпляйся
до мене! Геть!

МІРАНДА.

О, змилуйся! За нього
я поручуся.

ПРОСПЕРО.

Цить! Ще слово скажеш,
і вилаю, зненавиджу тебе.
Яка заступниця знайшлась! Мовчи!
Ти думаєш, що кращого й на світі
нема, а тільки бачила його
та Калібана. Ну й дурне дівча!
Супроти інших сам він Калібан,
а інші — янголи супроти нього.

МІРАНДА.

О, невибаглива моя любов
його обрала. Кращого за нього
не прагну я побачити.

ПРОСПЕРО.

Ходімо!

Як у дитини, мляві поробились
у тебе м'язи й силу всю втерjali.

ФЕРДІНАНД.

О, так! Немов у сні, деревенію.
Смерть батькова, моя нікчемна кволість,
смерть друзів і загрози незнайомця,
якому я коритись мушу — все це
для мене легко важило б, якби
я здалека. з в'язниці, раз у день
міг бачити цю дівчину. Тоді
нехай на волі розкошує світ,
а з мене досить буде і в'язниці.

ПРОСПЕРО (нишком).

Ого! вже чари діють! (До ФЕРДІНАНДА). Ну, ходім!
Це добре ти зробив, мій Аріелю!

(До ФЕРДІНАНДА). Іди за мною!

(До АРІЕЛЯ). Вислухай, що маеш
для мене ще зробити.

МІРАНДА.

Заспокійся! .

О, батько мій — добріший, ніж тобі
зі слів його здається. І цей гнів,
йому він не властивий.

ПРОСПЕРО.

Будеш вільний,
як вітер серед гір, — лише зроби,

що наказав тобі.

АРІЕЛЬ.

Зроблю все чисто!

ПРОСПЕРО.

Ану, ходім! Не заступайсь за нього!

(Виходять).

ДРУГА ДІЯ

Перша сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІЯН, АНТОНІО, ГОНЗАЛО, АДРІЯН, ФРАНЦІСКО та інші).

ГОНЗАЛО.

Тепер веселі будьте, мій королю.
У всіх нас є причина, щоб радіти:
ми врятувалися, й це важить більше,
аніж утрати наші. До журби
в нас привід є загальний: того лиха,
що ми зазнали, зазнають щоденно
жінки моряцькі, капітан, купець.
Але таке велике чудо, як
наш порятунок, може приключитись
небагатьом з мільйонів. А тому
утіхою своєю скорботу мудро
урівноважте.

АЛОНСО.

Замовчи, будь ласка.

СЕБАСТІЯН.

Для нього ця втіха — мов холодна юшка.

АНТОНІО.

Це такий лікар, що не відчепиться.

СЕБАСТІЯН.

Глянь, знов накручує свої дзигарі: ось зараз почнуть бамкати.

ГОНЗАЛО.

Королю. . .

СЕБАСТІЯН.

Бам! . . Рахуй, скільки разів.

ГОНЗАЛО.

Якщо до серця брати кожен жаль,
то припаде нам. . .

СЕБАСТІЯН.

. . . доляр!

ГОНЗАЛО.

Доля лиха. Маєш рацію. Оце ти сказав більшу правду, ніж хотів.

СЕБАСТІЯН.

Оце ви мудріше сказали, ніж я сподівався од вас.

ГОНЗАЛО.

Тому, мій володарю. . .

АНТОНІО.

Ну й марнотрат він у словах!

АЛОНСО.

Покинь, будь ласка.

ГОНЗАЛО.

Ну, гаразд. Я скінчив. А проте...

СЕБАСТІАН.

... ще говоритиме.

АНТОНІО.

Побиймося в заклад, хто з них перший почне кукурікати: чи він чи Адріян?

СЕБАСТІАН.

Старий півень!

АНТОНІО.

Півник!

СЕБАСТІАН.

Гаразд, на що закладаємось?

АНТОНІО.

На сміх.

СЕБАСТІАН.

Гаразд!

АДРІАН.

Хоча цей острів і пустельний...

СЕБАСТІАН.

Ха-ха-ха! От і сплатив тобі заклад!

АДРІАН.

... безлюдний, майже неприступний...

СЕБАСТІАН.

... а проте...

АДРІАН.

... проте...

АНТОНІО.

... він приступивсь до нього.

АДРІАН.

... підсоння тут лагідне й ніжне.

АНТОНІО.

Чув? Соня — дівча ніжне.

СЕБАСТІАН.

Еге! Та ще лагідне, як він оце по-вченому доводить.

АДРІАН.

Нас обвіває солодкий подув.

СЕБАСТІАН.

Немов з легенів, та ще гнилявих.

АНТОНІО.

Або немов напахчений дряговиною.

ГОНЗАЛО.

Тут є усе потрібне до життя.

АНТОНІО.

Еге. Усе, крім засобів до життя.

СЕБАСТІЯН.

Їх тут — мов кіт наплакав.

ҐОНЗАЛО.

Трава яка розкішна і лискуча!

АНТОНІО.

А й справді, ґрунт зовсім бурий!

СЕБАСТІЯН.

І клаптики зеленого.

АНТОНІО.

Він майже вгадав.

СЕБАСТІЯН.

Ні, він пальцем прямо в небо попав!

ҐОНЗАЛО.

А найдивніше те, — чому не йметься просто віри...

СЕБАСТІЯН.

... як усім дивам на світі...

ҐОНЗАЛО.

... що наші одяги, змокрілі у воді, зберегли свій блискучий новий вигляд, немов їх удруге пофарбовано, а не в морській воді сполощено.

АНТОНІО.

Якби хоч одна з кишень його вміла говорити, то завдала б йому брехні.

СЕБАСТІАН.

Або облудно проковтнула б його промову.

ГОНЗАЛО.

Мені здається, наші одяги такі новісінькі, як тоді, коли ми вперше надягли їх в Африці на весіллі прекрасної королівни Кларібели й короля туніського.

СЕБАСТІАН.

Це було веселе весілля. З щасливим поворотом, як бачите.

АДРІАН.

Туніс ніколи не мав такої королеви понад королевами.

ГОНЗАЛО.

Після вдовиці Дідони не мав.

АНТОНІО.

Вдовиця! Чума на неї! Звідки взялася та вдовиця? Вдовиця Дідона!

СЕБАСТІАН.

А що, якби ще він сказав: удовець Еней? Господи, чого ви так хвилюєтесь?

АДРІАН.

»Вдовиця Дідона«, — ви сказали? Над цим треба подумати: вона ж була цариця в Картагені, а не в Тунісі.

ГОНЗАЛО.

Цей Туніс, пане, був Картагеною.

АДРІАН.

Картагеною?

ГОНЗАЛО.

Запевняю вас, Картагеною.

АНТОНІО.

Його слово спроможне на більше, ніж чудесна арфа.

СЕБАСТІАН.

Він спорудив мур і будинки.

АНТОНІО.

На яку ще неможливу річ він оце спроможеться?

СЕБАСТІАН.

Мабуть, понесе у кишені додому цей острів і замість яблука віддасть його синочкові.

АНТОНІО.

А зерна з нього в море посіявши, повирощує нові острови.

ГОНЗАЛО.

Еге.

АНТОНІО.

Ну, в добру пору!

ГОНЗАЛО.

Королю, ми говорили про те, що наші одяги немов такі самі новісінькі, як тоді у Тунісі, на весіллі дочки вашої, що тепер королева.

АНТОНІО.

Найвиборніша з усіх, що туди попадали.

СЕБАСТІЯН.

За винятком, будь ласка, вдовиці Дідони.

АНТОНІО.

Вдовиця Дідона! Еге, вдовиця Дідона.

ГОНЗАЛО.

Чи ж моя куртка, королю, не така ж новісінька, як того дня коли я вперше надяг її. Чи ж не лисніє вона...

АНТОНІО.

Ото ж то й є, що лисніє.

ГОНЗАЛО.

... як у день весілля вашої доньки?

АЛОНСО.

Ви вуха забиваєте мені
речами, що я слухати не хочу!
О, краще б я її не віддавав!
Вертаючись звідтіль, згубив я сина,
а доньку втратив теж: від берегів
Італії вона далеко, й вже
ми не побачимось. Мій спадкоємцю
Неаполя й Міляну! о, яка

з морських почвар поглинула тебе?

ФРАНЦІСКО.

Королю, певно він живий. Я бачив,
як розсікав він хвилі під собою,
злітаючи на їхні гребні, й набік
їх відкидав, стрічаючи грудьми
рвачкий прибій і високо над шумом
піднісни голову. Отак бадьоро
веслуєчи потужними руками,
до скелі він доплив, що нахилилась
понад водою й берегом підмитим
і мов схилялася до нього. Певно,
він учепивсь і виліз.

АЛОНСО.

Ні, загинув.

СЕБАСТІЯН.

Себе самого в цьому винуватьте.
Дочку Європі нащо не лишили?
Воліли африканцеві віддати,
і геть вона пішла вам із очей,
які тепер від сліз не висихають.

АЛОНСО.

Будь ласка, замовчи.

СЕБАСТІЯН.

Ставали ми
навколішки, благаючи за неї.
Вагалася душа її невинна
поміж відразою й по корою,
не знаючи, куди схилити шальку.

Мабуть, ви сина втратили навіки.
О, цьому торгу завдяки, тепер
в Неаполі й Міляні більше вдів,
ніж залишилося нам чоловіків,
щоб їх розрадити. Провина ваша.

АЛОНСО.

Найтяжча втрата теж моя.

ГОНЗАЛО.

О, принце
Себастіяне, ваша щира правда
безжалісна, і висловили ви
її не в слухний час. Ви тільки рану
вередите, замісто гоїти.

СЕБАСТІЯН.

Ви добре мовили.

АНТОНІО.

Немов хірург.

ГОНЗАЛО.

Коли ви хмаритесь, мій добрий пане,
то в наших душах мряка.

СЕБАСТІЯН.

Мряка?

АНТОНІО.

Мряка.

ГОНЗАЛО.

Якби я мав культуру тут завести...

АНТОНІО.

... то сів би кропиву.

СЕБАСТІАН.

Будяки.

ГОНЗАЛО.

Що б я зробив, тут будши королем?

СЕБАСТІАН.

Не пив би, бо ніде нема вина.

ГОНЗАЛО.

В моїй республіці все навпаки
було б: заборонив би я торгівлю
та всякі уряди; там не було б
науки, і багатства, і нестатків,
спадщини, служби, договорів, меж
або границь, винарства, хліборобства.
Не знали б там металів і зерна,
вина, олії, й вільні всі від праці
були б: і чоловіки, і жінки,
— всі, всі. Жили б вони невинні й чисті.
Ніхто б не правив ними...

СЕБАСТІАН.

А проте
казав, що хоче бути королем.

АНТОНІО.

В його рес-бублику кінець не сходиться з
початком.

ГОНЗАЛО.

Усе давала би природа людям
без праці рук. А підступу і зради,
меча, ножа, рушниці, списа й зброї
усякої у мене не було б.
Земля сама врожай рясний давала б,
щоб годувати мій народ.

СЕБАСТІЯН.

А його підданці не женилися б і не виходили б
заміж?

АНТОНІО.

Де там!.. Усі були б ледарі та повії.

ГОНЗАЛО.

І я б так досконало правив, пане,
що золотий би вік затьмарив.

СЕБАСТІЯН.

Хай

живе його величність!

АНТОНІО.

Хай живе

Гонзало!

ГОНЗАЛО.

Я... ви чуєте, королю?

АЛОНСО.

Та мовчи, будь ласка. Ти верзеш бозна що.

ГОНЗАЛО.

Охоче вірю вашій величності. Я це робив, щоб дати нагоду посміятись оцим панам, які мають легені такі дражливі й лоскотливі, що з бозна чого сміються.

АНТОНІО.

Це ми з вас сміялись.

ГОНЗАЛО.

У цих веселих жартах я проти вас бозна що. Ну, то й смійтеся з бозна чого.

АНТОНІО.

Ну, й удар!

СЕБАСТІЯН.

Та ще й влучний!

ГОНЗАЛО.

Ви — відважні лицарі. Ви й місяць підняли б з його сфери, якби йому заманулося, будши у ній, п'ять тижнів не мінятися.

(Входить АРІЕЛЬ, незримий, награвуючи врочисту мелодію).

СЕБАСТІЯН.

Ми б це зробили, а тоді пішли б полювати на кажанів.

АНТОНІО.

Не сердьтесь, мій любий пане!

ГОНЗАЛО.

Ні, ручуся вам: мій розум не так легко виходить з рівноваги. Чи не хочете ви мене сміхом заколисати, бо я щось дуже втомився?

АНТОНІО.

Лягайте, та слухайте собі.
(Всі засинають, крім АЛОНСА, СЕБАСТІЯНА й АНТОНІЯ).

АЛОНСО.

Невже заснули всі?! Якби ж я міг,
склепивши очі, ще й думки склепити!
А сон мене змагає.

СЕБАСТІЯН.

То й засніть!
Нагода ця дається дуже рідко
скорботі. Сон гамує біль.

АНТОНІО.

А поки
ви міцно спатимете, мій королю,
ми вартувати будемо удвох,
щоб лиха вам не приключилось.

АЛОНСО.

Дяка
вам найщиріша. Дивна втома.

(АЛОНСО засинає. Виходить АРІЕЛЬ).

Звідки
найшла на них оця дрімота?

АНТОНІО.

Певно

підсоння так впливає.

СЕБАСТІЯН.

А чому

у мене не склепляються повіки?

Не хочу спати я.

АНТОНІО.

І я не хочу.

Мов зговорившись, вони усі
позасинали. Наче грім побив їх.

А що, якби... Ні, ні!.. Мовчи... А все ж
я ніби на чолі твоїм читаю,
чим маеш бути ти. Тобі до рук
саме йде щастя. Я в уяві бачу,
на скронь тобі спускається корона.

СЕБАСТІЯН.

Ти ще не спиш?

АНТОНІО.

Ти чуєш голос мій?

СЕБАСТІЯН.

Я чую. Мова в тебе вже сонлива.
У сні говориш ти. Що ти сказав?
Це відпочинок дивний: спать з очима,
розплющеними широко; стояти,
ходити, розмовляти в сні глибокім.

АНТОНІО.

Себастіяне, ти своєму щастю

даєш дрімати, вмерти. Проморгаєш,
дарма, що не вві сні.

СЕБАСТІАН.

А ти хропиш
виразно, й є в цьому хропінні сенс.

АНТОНІО.

Я поважніший, ніж коли, і ви,
мене послухавши, поважні будьте,
бо це потроїть вашу міць.

АНТОНІО.

Гаразд.

Я — мов вода стояча.

АНТОНІО.

Я тебе

перетворю в бистрінь.

СЕБАСТІАН.

Перетвори,

бо мілина спадкова не дає
мені текти.

АНТОНІО.

Якби ви, друже, знали,
як потай ви плекаєте той замір,
що з нього смієтесь; як ви його,
оголюючи, тільки в пишні шати
прибрати хочете! О, на мілкому
на дно іде людина, боячись

глибокого.

СЕБАСТІЯН.

Кажи, будь ласка, далі.
Твоїх очей, твого обличчя вираз
віщує щось. Але, мабуть, цей полог
важкий для тебе.

АНТОНІО.

Цей добродій, пане,
такий на пам'ять некріпкий, що пам'ять
по ньому теж недовговіка буде,
як переставиться, — цей балакун,
що тільки й вміє язиком плескати,
і має це за фаж, — він запевняв,
що королівський син не утопився.
Така це щира правда, як і те,
що сонні плавають.

СЕБАСТІЯН.

Нема надії,
щоб не втопився він.

АНТОНІО.

»Нема надії«, —
з цих слів зростає вам нова надія,
така висока, що і щанолубство
не важиться до неї звести очі,
а тільки сумнів знайде там. Ви згідні,
що Фердінанд втопивсь?

СЕБАСТІЯН.

Він згинув.

АНТОНІО.

Хто ж
в Неаполі найближчий спадкоємець?
Скажіть мені, будь ласка.

СЕБАСТІАН.

Кларібела.

АНТОНІО.

Вона, що королевою в Тунісі
і що живе на краї світу? Поки
з Неаполя до неї дійде звістка,
то немовлятам пух повиростає
на бороді... хіба що сонце буде
їй тут за посланця, бо місяць надто
повільний. О, вона, що через неї
поглинуло і вивергло нас море!
Обрала доля нас вершити дію:
усе, що сталося — пролог до неї;
усе, що станеться — від нас, від двох,
залежить.

СЕБАСТІАН.

Що ви маєте на думці?
Це правда, братня донька — королева
в Тунісі. Спадкоємниця вона
Неаполя. А між країнами
отими — просторінь.

АНТОНІО.

Це просторінь,
де кожна п'янь кричить: »Не подолає
нас Кларібела. Бути їй в Тунісі.

В Неаполі Себастьян вартує!«
Скажи: якби не сон їх зміг, а смерть,
невже ж було б їм гірше, ніж тепер?
Невже тут не знайшовся б чоловік,
що правити Неаполем здолав би
не гірше, ніж оцей, що спить? Невже
тут не знайшлися б люди, що зуміли б
так само без потреби красномовно
балакати, як цей Гонзало? Сам я
сорокою спромігся б цокотати,
як він. Якби зо мною ви були
одної думки, то цей сон би вас
порвав у височінь. Ви зрозуміли?

СЕБАСТІЯН.

Мабуть, що так.

АНТОНІО.

Тоді, чи ваша згода
ладна сприяти щастю?

СЕБАСТІЯН.

Я згадав,
що свого брата Проспера колись
ви скинули.

АНТОНІО.

Це щира правда, й гляньте,
чи ж одяг мій тепер мені не личить
ще більше, ніж тоді? А братні слуги,
мені товаришами будши, стали
підданцями мені.

СЕБАСТІАН.

А ваша совість?

АНТОНІО.

О принце! Де ж вона? Якби була це мозоля на нозі, то довелось би ходити у пантофлях; я у серці не відчуваю цього божества. Двадцятьок совістей, які стоять між мною та Мілянном, скорше ледом покриються і знов розтануть, поки почнуть мене труїти. Ось ваш брат лежить, не ліпший, ніж ота земля, яка під ним. І що, якби він був отим, чим він тепер здається — трупом! Лише три цілі оцієї криці, яка в моїй руці — і він засне навіки. А тим часом ви пошліть до праотців це барахло старе, цього розумника, щоб на заваді не став. А решта все спокійно прийме: неначе кіт, що лиже молоко. Коли якесь нам діло заманеться вершити, ми їм скажемо: »Пора!« і всі вони послужливо нам будуть хвилини рахувати.

СЕБАСТІАН.

Друже мій!

За прикладом твоїм піду: здобуду Неаполь я, як ти здобув Мілян.
Піднось меча! Один удар — і будеш ти вільний від данини, що її

ти сплачуєш. І я, король, до тебе
прихильний буду.

АНТОНІО.

Ну, підносьмо разом!
Коли ударю я, то й ти удар.
Нехай Гонзало згине.

СЕБАСТІАН.

Ще дві слові.

(Розмовляють нишком. Повертається АРІЕЛЬ, незримий).

АРІЕЛЬ.

Мій пан, побачивши пророчим оком
ту небезпеку, що над вами звисла,
мене послав життя вам рятувати, —
інакше плян його загине.

(Співає на вухо ГОНЗАЛОВІ).

Ти вві сні знайшов відряду,
а тим часом темна зрада
тут меча гострить.
Як життя тобі ще миле,
то збери останні сили
і прокинься вмить!

АНТОНІО.

Мерщій до діла!

ГОНЗАЛО.

Янголи небесні!
Рятуйте короля!

(Всі прокидаються).

АЛОНСО.

О, що це! Що?
Прокиньтесь, гей! — Чого у вас в руках
мечі? Чого ви дивитесь так страшно?

ГОНЗАЛО.

Що сталося?

СЕБАСТІЯН.

Стояли ми на варті
тут коло вас, як вибухнув ураз
жахливий рев. Мов стогоном зайшлися
чи бугаї, чи леви, хто їх зна.
Чи не від того ви також збудились?
Мені аж гуд в ушах.

АЛОНСО.

А я не чув
нічого.

АНТОНІО.

О, такий страшний був галас,
що вуха і слонам позакладало б,
що міг би статись землетрус. Ревло
немов би ціле стадо левів.

АЛОНСО.

Чули
щонебудь ви, Гонзало?

ГОНЗАЛО.

О, королю,
я наче чув якесь бриніння дивне,

від нього я й прокинувся і вас
потряс і кликнув, а розкривши очі,
мечі у них в руках побачив. Правда,
що був тут шум якийсь. Тому нам треба
на чатах бути. Чи не краще нам
покинути це місце? Витягайте
мечі із піхов!

АЛОНСО.

Ну, ходімо далі,
шукати мого сина-бідолаху.

ГОНЗАЛО.

Хай захистить його від цих звірів
Господь! Він десь на острові.

АЛОНСО.

Веди нас!

АРІЕЛЬ.

Своєму панові я доповім,
що я зробив. Минула небезпека.
Іди, шукай, королю, свого сина!

(Виходять).

Друга сцена

Інша місцевість на острові.

(Входить КАЛІБАН з оберемком дров. Чути грім).

КАЛІБАН.

Хай всі отруйні випари, що сонце
збирає з дряговин, боліт і багон,
впадуть на Проспера. Лиха недуга
нехай пройме його. Нехай мене
почують духи, що йому підвладні.
Дарма. Я мушу лаятись. Вони
не зважаться щіпати, їжаками
мене лякать, або в багно штовхати,
або вести оманними вогнями
у темряву, збиваючи з шляху,
якщо їм пан мій цього не накаже.
Але із-за найменшої дрібнички
він завжди їх нацьковує на мене.
Вони то дражнять мавпами мене,
то хитро скручуються їжаками
на стежці, де босоніж я ходжу,
і їжуться, як наступлю на них,
а то ехиднами мене жалять,
сичать роздвоєними язиками,
доводячи нераз до божевілля.

(Входить ТРІНКУЛО).

Ой, ой, дивись! Он дух прийшов від пана,

щоб мучити мене, бо забаривсь
я з дровами. Оце впаду я плазьма,
то, може, він мене і не побачить.

ТРІНКУЛО.

Нема тут ні куща, ані чагарника, де б захисток
знайти від непогоди, а тут ще нова буря насува-
ється; чую, як вона вже у вітрі співає: он та
чорна хмара, величезна — немов гнила квашня,
що з неї ось-ось потече опара. Коли гримне, як
тоді, то не знаю де й голову заховати: з тієї хмари
потече, як з відра. — Що воно тут таке? чоловік
чи риба? живий чи мертвий? Риба: рибою тхне.
Їлкий та рибний дух. Мабуть тріска, та не дуже
свіжа. Ну й рибина! Якби це в Англії, де я колись
був, то досить мені було б намалювати таку
рибу — і кожен гультьяй дав би п'ятака, щоб по-
дивитись. Там це страхіття у люди вийшло б.
Кожна чужа скотина там у люди виходить. Якщо
ніхто й мідяка не дасть каліці-жебракові, то де-
сять мідяків дадуть, щоб подивитись на мертвого
індіянина. — Та ще й риба з ногами! і плавки —
мов руки! Тепла! Їймо! Ну, тепер я міняю свою
думку; не буду далі обстоювати її. Це не риба, а
остров'янин, якого оце недавно грім побив. (Гримить).
Ой лихо! Знов гроза! Найкраще мені залізти під
його лапсердак; нема іншого місця, щоб захо-
ватись. Біда зведе людину з усякою скотиною й
побіч спати покладе. Закутаюсь та пересиджу,
поки буря перемусує.

(Входить СТЕФАНО, співаючи; в руках пляшка).

СТЕФАНО.

Нехочу я на море,
на березі помру, помру. . .

Це капосна мелодія: співати б її на похороні. Але
тут моя втіха!

(П'є й далі співає).

І боцман, і я, і гультай-капітан,
і навіть гарматник завзятий
любили Моль, Мер, і Марго, і Мар'ян,
а Катьку не хочемо знати.

Бо в неї язик такий гострий, як ніс:
Кричить морякові: »Нехай тебе біс!«
Ця дівчина духу смоли не злюбила,
і коле кравець її там, де свербіло.
Гей, хлопці, на море! Хай дівчині біс! •

Це теж капосна мелодія, але ось моя втіха!

(П'є).

КАЛІБАН.

Не муч мене. . . Ой!

СТЕФАНО.

Що за okazія! Чи не водяться тут чорти? Що це
ви нам усякі штуки втинаєте з дикунами та індіа-
нами, га? Невже я, втікши води, твоїх чотирьох
ніг злякався? Сказано: кінь о чотирьох ногах, та й
то спотикається. То так воно й буде, поки в тілі у
Стефана є дух живий!

КАЛІБАН.

Дух мене мучить. . . Ой!

СТЕФАНО.

Це якась четверонога потвора з острова; мабуть, її трясця схопила та трясе. Де в біса навчилася говорити по-нашому? Підсилю її трохи, може придасться. Коли відживлю її та присвою й повезу до Неаполя, то це буде дарунок, якому позаздрить усякий цар, що будь-коли ходив на шкіряних підшвах.

КАЛІБАН.

Не муч мене, благаю; я вже покваплюся з дровами.

СТЕФАНО.

Це його саме трусить, отож він говорить не дуже розумно. Хай скуштує з моєї пляшки! Якщо зроду ще не пив вина, то лихоманку як рукою здійме. Якщо його відживлю та присвою, то ціни йому не скласти. Хто його схоче мати, то заплатить гроші, та й чималі.

КАЛІБАН.

Ти ще мене не дуже мучиш, але тепер у шори візьмеш. Я це почуваю з того, як ти тремтиш. Це Просперо тебе вже спонукає.

СТЕФАНО.

Опам'ятайся, роззяв рота; оце тобі поверне глузд; роззяв рота, котенятко; від цього тобі враз трясця перетрясється. Ось побачиш, як. Ніхто не знає хто йому друг. Ну, ще раз роззяв щелепи!

ТРІНКУЛО.

Я, здається, знаю твій голос... Невже це... та ні, він утонув, це чорти. О, захисти, небесна сило!

СТЕФАНО.

Четверо ніг і два голоси, — це страховисько не абияке. Голос спереду ласкаво промовляє до друга, голос ззаду лається і бреше. Якщо вистачить мені вина у пляшці, щоб відживити його, то вижену з нього лихоманку. На тобі ще! — Амінь! Тепер наллю тобі трохи до другого рота.

ТРІНКУЛО.

Стефано...

СТЕФАНО.

Ти кличеш мене другим своїм ротом? Спаси, спаси, небесна сило! Це біс, а не потвора. Не хочу з ним снідати: нема в мене вил.

ТРІНКУЛО.

Стефано! Якщо це ти, Стефано, то обмацай мене та поговори зо мною; бо це ж я, Трінкуло, — не бійся, — твій добрий приятель Трінкуло.

СТЕФАНО.

Якщо ти Трінкуло, то вилазь. Я тебе потягну за менші ноги. Якщо тут Трінкуло, то оце його ноги. Та й справді Трінкуло! Як же ти став послідком цієї потвори? Чи вона може виділяти Трінкулів?

ТРІНКУЛО.

Я думав, що її грім побив. Та хіба ж ти не вто-
нув, Стефано? Тепер я починаю думати, що ти,

справді, не втонув. Чи вже буря ущухла? Я, злякавшись грози, заховався під лапсердак оцієї мертвої потвори. Чи ти, справді, живий, Стефано? О Стефано, двоє неапольців урятувалось!

СТЕФАНО.

Будь ласка, не крути мене так, бо в животі мені бурчить.

КАЛІБАН (нишком).

Істоти гарні і якщо не духи,
то цей напевно бог, бо має він
небесний трунок. Стану перед ним
навколішки.

СТЕФАНО.

Як ти врятувався? Як сюди потрапив? Присягайся на пляшці: кажи, як сюди потрапив. Я врятувався на бочці вина, що її моряки за борт кинули. Присягаюся цією пляшкою, яку з кори деревної своїми руками зробив, коли мене викинуло на берег.

КАЛІБАН.

Присягаюсь на цій пляшці, що буду твоїм вірним рабом, бо це питво не земне.

СТЕФАНО.

Сюди! Присягайся! Як ти врятувався?

ТРІНКУЛО.

Поплив, чоловіче, як качка. Присягаюсь, що вмю, як качка, плавати.

СТЕФАНО.

Ну, приложися! Хоч ти й вмієш плавати, як качка, але з тебе гусак.

ТРІНКУЛО.

О Стефано, чи нема в тебе більше цього пійла?

СТЕФАНО.

Ціла бочка, чоловіче. Мій льох там, у скелі над морем, де я заховав своє вино. — Ну, потворо, як ся маєш? Чи кинуло тебе трусити?

КАЛІБАН.

Чи не з неба ти впав?

СТЕФАНО.

З місяця, їйбогу! Я колись був отією людиною в місяці.

КАЛІБАН.

Я тебе бачив там і молюся до тебе. Моя пані показала мені й тебе, і твого собаку, і твій куц.

СТЕФАНО.

Ходи сюди! Присягнись у цьому. Приложись! Я зараз наллю свіжого питва. Присягайся.

ТРІНКУЛО.

Це, їйбо, якесь дурне страховисько! Щоб я, та боявся його! Бідолашне страховисько! Людина в місяці! Ну, й легковіре страховисько! Добре ковтув, страховиську! Їйбо, добре!

КАЛІБАН.

Я покажу тобі на острові кожен клаптик родючого ґрунту. Я тобі ноги цілуватиму. Благаю, будь моїм богом.

ТРІНКУЛО.

Ййбо, дуже невірне й п'яне страховисько! Як бог засне, то воно йому ще пляшку вкраде.

КАЛІБАН.

Цілую тобі ноги. Присягаюся бути підданцем твоїм.

СТЕФАНО.

Ну, то ходи! Навколішки й присягайся!

ТРІНКУЛО.

Це ж боки можна рвати, дивлячись на це головате страховисько! Капосне страховисько! Мені духу б не вистачило побити його.

СТЕФАНО.

Іди, приложись!

ТРІНКУЛО.

Страховисько, та ще п'яне! Огидне страховисько!

КАЛІБАН.

Я покажу тобі усі джерела,
я буду ягоди тобі збирати,
ловити рибу і носити дрова;
чума на пана, що йому служу я!
Не буду я йому тягти колоди,

я за тобою йду, мій чудотворче!

ТРІНКУЛО.

Кумедне страховисько: з нещасного п'яка та зробити чудотворця!

КАЛІБАН.

Скажи, я принесу тобі кислещ, і накопаю нігтями грибів, я покажу тобі гніздо шуліки, навчу прудких кицьок морських ловити, я до ліщини поведу тебе і принесу зі скелі пташенят... Ходи зо мною! Хочеш?

СТЕФАНО.

Веди, та не тріпай, будь ласка, язиком. — Трінкуло! Король і решта нашої компанії потонули. Отож ми успадкуємо цей острів. Неси пляшку! Друже Трінкуло, ми зараз наллємо повну.

КАЛІБАН (п'яний співає).

Прощавай, мій пане, прощавай!

ТРІНКУЛО.

Ревуче страховисько! П'яне страховисько!

КАЛІБАН.

Більше не буду
рибу ловити,
дрова носити,
мити посуду.
Бан, бан, Какалібан,
новий у тебе пан!

Воля, гей-гей! гей-гей, воля! воля, гей-гей, воля!

СТЕФАНО.

Добре страховисько! Показуй дорогу!

(Виходять).

ТРЕТЯ ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входить ФЕРДІНАНД, несе колоду).

ФЕРДІНАНД.

Буває іноді важка робота,
яку ми робим радісно й охоче:
нікчемне обертається в шляхетне,
торує шлях до пишної мети.
Оця брудна робота — і важка
мені, й ненависна. Та господиня,
якій служу, ту мертву працю робить
живою і солодкою для мене.
Хай батько і суворий, і шпаркий,
зате вона лагідна і погожа.
Я тисячі колод тягати мушу
і тут складати їх, під страхом кари
жорстокої. Моя ж солодка пані
сльозами умивається, як бачить,
що я поневіряюся, і каже,
що до такої рабської роботи
робітника такого ще ніколи
не брано. Як слова її згадаю,
такі солодкі, то снагу в собі
я чую свіжу й радісно працюю.

(Входить МІРАНДА; на деякій відстані ПРОСПЕРО,
невидимий для них).

МІРАНДА.

Вже годі вам так тяжко працювати.
Якби ж то грім спалив оті колоди,
що купами ви мусите складати!
Спочиньте!.. Як горітимуть вони,
то будуть плакати, жаліючи,
що так тяжили вас. Тепер мій татко
заглибився в науку. Відпочиньте!
Годині зо три тут його не буде.

ФЕРДІНАНД.

О, поки я з роботою управлюсь,
то й сонце сяде, люба господине!

МІРАНДА.

Посидьте тут хвилину, я за вас
колоди поношу і поскладаю
до купи їх.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, створіння ніжне!
Вже краще хай мені порвуться жили,
хай переломиться мені хребет,
аніж отак сидіти, склавши руки,
щоб ви поневірялись.

МІРАНДА.

Це мені
так само личить, як і вам; у мене
ще легше піде праця, бо з охоти
робитиму, а вам вона огидна.

ПРОСПЕРО.

О, бідне пташеня: уже в тенета
заплуталось!

МІРАНДА.

Ви стомлені на вигляд.

ФЕРДІНАНД.

О, ні, моя шляхетна господине!
Коли увечорі ви біля мене,
то ясний ранок у душі. Скажіть, —
щоб я згадати міг у молитвах, —
як ваше йм'я?

МІРАНДА.

Міранда! — О, мій татку,
я ж обіцялась цього не казати!..

ФЕРДІНАНД.

Міранда... означає це чарівна...
бо справді може світ зачарувати
така краса. Не раз я придивлявся
до гарних панночок, і дуже пильно;
і часто музика їх слів співучих
моє уважне вухо полонила;
і до вподоби припадали різні
жінки мені за їх чесноти різні.
— Але я з них і жадної всім серцем
не покохав. В шляхетній їхній вдачі
бували завжди вади. Але ви,
о, ви така довершена, що вам
і рівної нема, бо поєднались
у вас найкращі риси всіх істот.

МІРАНДА.

Не знаю я істот моєї статі,
лиця жіночого не пам'ятаю,
крім власного обличчя у свічаді.
А з чоловіків знаю тільки вас
та мого батька любого; не тямлю,
які обличчя у людей на світі.
Але клянусь чеснотою моєю,
цим діамантом в посагу моїм,
що іншого супутника не хочу,
крім вас; моя уява неспроможна
створити інший образ, щоб її
заполонив... Я забалакалась
і вже забула батькові накази.

ФЕРДІНАНД.

Мірандо, здумай, що я принц, а може
король уже (о, краще б ним не був!)...
і не терпів би я цього кріпацтва,
так само як не дозволяв би мухам
себе в уста жалить. І ось що каже
моя душа: в ту саму мить, як я
тебе побачив, серце полетіло
до тебе, прагнучи тобі служити.
Зосталось там воно. Заради тебе
зробився я терплячим дроворубом.

МІРАНДА.

То ви кохаєте мене?

ФЕРДІНАНД.

О небо!

о землі! будьте свідками мені!

Вінчайте успіхом мої змагання,
якщо кажу я правду. А як ні,
то хай мої надії щонайкращі
на марнощі оберне зла невдача.
Понад усе на світі я тебе
милую і кохаю.

МІРАНДА.

Я дурна,
що плачу з радості.

ПРОСПЕРО.

Прекрасна зустріч
двох вибраних сердець. Хай благодать
небес ці паростки зростить.

ФЕРДІНАНД.

Чого
ви плачете?

МІРАНДА.

З негідности моєї:
не смію дати те, що прагну дати.
Не смію взяти те, без чого з туги
помру. Та годі грати! Як не крийся,
воно потужно вирветься навні.
Геть, геть, облудна гро! Невинносте
свята, ти підкажи мені слова!
Як хочете, я вам дружина буду;
як ні — помру покірною рабою.
Вам вільно не дозволити, щоб я
супутниця була вам, та не вільно
заборонить, щоб я була слугиня.

ФЕРДІНАНД.

О владарко, укохана моя!
Я — бранець твій.

МІРАНДА.

І мій дружина?

ФЕРДІНАНД.

Так!

І серце — мов той раб, якому волю
даровано! Так ось моя рука!

МІРАНДА.

А ось моя, яку вам разом з серцем
я віддаю. Прощайте! Це розлука
на півгодини.

ФЕРДІНАНД.

О, прощай, прощай!

(Виходять ФЕРДІНАНД і МІРАНДА в різних напрямках).

ПРОСПЕРО.

Не можу я радіти, як вони,
що в захваті забули все на світі.
Та радості, ще більшої, як ця,
мені не справило б ніщо. Піду
я до книжок моїх, бо до вечері
залагодити треба пильні справи.

(Виходить).

Друга сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять КАЛІВАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО).

СТЕФАНО.

І слухати не хочу! Коли бочка буде порожня, тоді питимемо воду; а до того ані краплини. Отож готуйтеся приступити. Слуго-страховиську, пий до мене!

ТРІНКУЛО.

Слуго-страховиську! божевільний острів! Кажуть, що нас п'ятеро на цьому острові. Трое з них — ми. Якщо іншим двом так само памороки забило, як і нам, то вся держава хитається.

СТЕФАНО.

Пий, слуго-страховиську, коли кажу тобі. Ще тобі очі в голові сидять.

ТРІНКУЛО.

А де ж їм бути? Це було б чудове страховисько, якби вони йому в хвості сиділи.

СТЕФАНО.

Мое страховисько язика втопило у пляшці. А мене... мене й море втопити не може. Поки до берега добрався, то миль тридцять п'ять туди й

сюди поплавав. Клянуся світлом божим, будеш моїм лейтенантом, або моїм джурою.

ТРІНКУЛО.

Краще вже лейтенантом, бо йому зовсім не журно.

СТЕФАНО.

Ми не хочемо бігти, мусьє страховиську!

ТРІНКУЛО.

Йти теж не хочемо; оце ляжемо й будемо побрихувати, як ті собаки.

СТЕФАНО.

Потворо, заговори, хоч раз у житті, якщо ти добра потвора.

КАЛІБАН.

Як вашій милості йдеться? Я вам лизати буду черевики. — Йому служити я не хочу: він не відважний.

ТРІНКУЛО.

Брешеш, дурне страховиську! Я міг би з отаманом до бою стати. Ах, ти рибо бунтарська! Чи ж може бути людина боягузом, ковтнувши стільки вина, як я сьогодні? Як ти можеш сказати таку страховинну брехню, коли ти тільки наполовину страховисько, а другою половиною риба?

КАЛІБАН.

Чуєш, як він глузує з мене? Чи ж ти йому потуратимеш, мій князю!

ТРІНКУЛО.

»Князю«, — сказав він. Щоб страховисько та могло бути таке дурне!

КАЛІБАН.

Чуєш, чуєш, знов! Закусай його, будь ласка, на смерть!

СТЕФАНО.

Трінкуло, тримай язика на зашморзі! Бо як будеш бунтувати, то — на перше дерево тебе! Бідне страховисько підданий мій і не має терпіти жадної кривди.

КАЛІБАН.

Дякую, шляхетний князю! Чи не буде твоя ласка ще раз вислухати мою просьбу, з якою я вже звертався до тебе?

СТЕФАНО.

Еге! Ставай навколішки й ще раз кажи! А ми з Трінкулом на ногах постоїмо.

(Входить АРІЕЛЬ, невидимий).

КАЛІБАН.

Як я вже тобі казав, я — підданець тирана, чаклуна, що своїми хитроцями позбавив мене острова.

АРІЕЛЬ.

Ти брешеш.

КАЛІБАН.

Сам ти брешеш, мавпо цокотлива! Щоб тебе з землі стер мій відважний пан! Я не брешу.

СТЕФАНО.

Трінкуло, якщо ти ще раз його переб'єш, то — бачиш кулака оцього? — зуби тобі повибиваю.

ТРІНКУЛО.

Та я ж нічого не казав!

СТЕФАНО.

Цить і ні слова! — Далі кажи.

КАЛІБАН.

Кажу, що чарами здобув він острів,
від мене відібрав. Твоя величність
нехай його скарає... ти відважний,
а ця нікчема не посміє...

СТЕФАНО.

Це щира правда.

КАЛІБАН.

Ти паном будеш тут, а я — слугою.

СТЕФАНО.

Як же до цього діла взятись? Чи можеш ти мені
дорогу показати до нього?

КАЛІБАН.

Тобі до рук я сонного віддам,
і цвяха в голову йому заб'єш.

АРИЕЛЬ.

Брешеш, бо не зробиш цього.

КАЛІБАН.

Опудало рябе! Пархатий блазню!
— Набий його, мій князю, забери
у нього пляшку, бо, як спорожніє,
хай воду п'є морську. Не покажу
йому джерел солодких.

СТЕФАНО.

Трінкуло, не наривайся на небезпеку! Щоб ти
мені моє страховисько ані єдиним словом більше
не перебивав, бо — бачиш кулака? — не помилую
тебе й битка з тебе зроблю.

ТРІНКУЛО.

Та хіба я що казав? Ййбо, нічогісінько. Ось
відійду собі далі.

СТЕФАНО.

Чи ж не сказав ти, що воно бреше?

АРИЕЛЬ.

Ти брешеш!

СТЕФАНО.

Я брешу? Так от тобі! (Б'є його). Якщо смакує,
то ще раз скажи, що брешу.

ТРІНКУЛО.

Та я ж не казав, що брешеш! Чи ти здурів,
чи оглух? До біса твою пляшку! От до чого може

довести вино і пияцтво! Чума на твоє страхови-
сько, й щоб тобі чорти пальці повідбивали!

КАЛІБАН.

Ха-ха-ха!

СТЕФАНО.

Ну, далі оповідай! — Стань, будь ласка, поодаць.

КАЛІБАН.

Набий його, як слід; тоді і я
його наб'ю.

СТЕФАНО.

Поодаць стань! — Ну, далі.

Оповідай.

КАЛІБАН.

Отож, кажу тобі,
він має звичку спати по обіді.
Заволодій раніш його книжками,
а потім черепа йому розбий
дрючком або поліном; чи ножом
горлянку переріж. Таж не забудь
книжки йому попереду забрати.
Без них такий він дурень, як і я,
і жаден дух не слухає його;
усі його ненавидять, як я.
Спали йому книжки... У нього є,
— як мовить він, — приладдя добре
устаткувати дім, якщо колись
його здобуде. Та найбільший скарб —
його красуня-донька. Сам він каже,
що рівної нема. Я тільки двох

жінок у світі бачив: Сікораксу,
мою матусю рідну, та її.
Але вона, супроти Сікоракси,
однаково, що день супроти ночі.

СТЕФАНО.

Славненька дівчина?

КАЛІБАН.

Еге, мій пане!

Ручусь: вона тобі оздобить ложе
і добрі дасть плоди.

СТЕФАНО.

Страховиську, я вб'ю цього чоловіка: його дочка
і я — ми будемо король і королева. Хай живе
наша величність! А Трінкуло і ти, — ви будете
віцекоролями. Чи до вподоби тобі ця змова,
Трінкуло?

ТРІНКУЛО.

Чудово!

СТЕФАНО.

Дай мені руку! Прости, що побив тебе, але, поки
дух у тебе в тілі, тримай язика на зашморзі.

КАЛІБАН.

За півгодини він засне. Чи хочеш
ти знищити його?

СТЕФАНО.

Клянуся честю.

АРИЕЛЬ.

Це панові перекажу я.

КАЛІБАН.

Ти звеселив мене, і я радію.
Шаліймо! Хочете співати пісню,
якої щойно ви мене навчили?

СТЕФАНО.

Я на твоє прохання, страховиську, все зроблю,
що хочеш; усе, що хочеш. — Ану, Трінкуло,
заспіваймо!

(Співає).

Ловіть і дражніть,
дражніть і ловіть,
а думка є вільна.

КАЛІБАН.

Це не та мелодія.

(АРИЕЛЬ награвает мелодію на бубні й сопілці).

СТЕФАНО.

Що це таке?

ТРІНКУЛО.

Мелодія нашої пісні, що її награвает людина без
тіла.

СТЕФАНО.

Якщо ти людина, то явись нам у подобі своїй;
якщо біс, то в якому хочеш образі.

ТРІНКУЛО.

Прости, Господи, гріхи мої!

СТЕФАНО.

Хто вмирає сплачує всі свої борги. Я викликаю тебе. — Хай Господь нас милує.

КАЛІБАН.

Чи ти злякався?

СТЕФАНО.

Ні, страховиську, я — ні!

КАЛІБАН.

Не бійся! Тут повітря повне шумів,
солодких звуків і мелодій ніжних,
які втішають слух і зла не чинять.
Бреньчать часами сотні інструментів
мені над вухом: іноді прокинусь,
проспавши довгий час, а голоси
удруге заколисують мене.

І хмари розкриваються, — вві сні
я бачу, — й в них скарби блискучі сяють,
ось-ось посиплються на мене, й раптом
я прокидаюся і плачу, плачу,
бо вже кінчився сон.

СТЕФАНО.

Це мені буде пишне королівство, де музика
гратиме даром.

КАЛІБАН.

Як знищиш Проспера.

СТЕФАНО.

Це незабаром буде. Я запам'ятав усе, що ти мені сказав.

ТРІНКУЛО.

Пісня затихає. Ходім услід за нею, а тоді зробимо наше діло.

СТЕФАНО.

Веди, страховиську! Ми підемо за тобою. Хотів би я побачити оцього барабанщика. Ну й штукар він!

ТРІНКУЛО.

Ідеш за мною? Я йду, Стефано!

(Виходять).

Третя сцена

Інша місцевість на острові.

(Входять АЛОНСО, СЕБАСТІАН, АНТОНІО, ГОНЗАЛО, АДРІАН, ФРАНЦІСКО та інші).

ГОНЗАЛО.

Ййбогу далі я не можу йти.
Старі кістки мене болять, а тут
стежки такі поплутані, й дороги
покручені. Дозвольте відпочити!

АЛОНСО.

Тебе, старий, я лаяти не смію
за це, бо сам стомився вкрай; мені
аж памороки забиває. Годі!
Сідай та відпочинь. Зрікаюсь я
своїх надій, що тішили мене.
Він утопивсь, і ми дарма блукаєм.
Глузує море з нас, що на землі
його шукаєм. Ну, нехай!

АНТОНІО (нишком до СЕБАСТІАНА).

Я радий,
що зрікся він надій. А ми, хоч раз
і схибили, та наміру свого
не зречемось.

СЕБАСТІЯН (нишком до АНТОНІЯ).

Годину тільки треба
нам вигодити.

АНТОНІО (нишком до СЕБАСТІЯНА).

Уночі! Вони
заснуть, потомлені від блуканини,
і сторожити буде їм несила.

СЕБАСТІЯН (нишком до АНТОНІЯ).

Еге, вночі; і цить!

(Дивна, врочиста музика).

АЛОНСО.

Які це звуки?
— О друзі, слухайте!

ГОНЗАЛО.

Чудова пісня!

(Входять вгорі ПРОСПЕРО, невидимий. Входять різні дивні примари; вносять накритего стола; танцюють навколо, вітаючи привітливими рухами; запрошуючи до їжі короля та інших, зникають).

АЛОНСО.

Послав нам Бог господарів гостинних.
— О, що ж воно таке?

СЕБАСТІЯН.

Живі ляльки.
Тепер повірю я, що однороги

на світі є, що фенікс-птиця є
в Арабії, де править дерево
йому за трон.

АНТОНІО.

Я вірю в те, і те.
Я присягаюсь: правда все, у що
не вірять люди, а мандрівники
ніколи не брехали, хоч не ймуть
їм віри дурні, що сидять удома.

ГОНЗАЛО.

Якби в Неаполі я розказав
оце, невже б мені повірив хтось?
Якби сказав: я бачив остров'ян, —
бо є ж вони на острові оцьому, —
які, хоча потворні, та звичаї
у них такі лагідні, що такими
не міг би похвалитися ніякий
народ у світі.

ПРОСПЕРО. (нишком).

Чесний чоловіче,
це правду ти сказав, бо серед вас
є гірші за чортів.

АЛОНСО.

Не можу я
надивуватись: рухами своїми
і музикою ці безслівні тіні
вели розмову, що така виразна.

ПРОСПЕРО. (нишком).

Чекай, ще не хвали.

ФРАНЦІСКО.

І позникали
вони так дивно.

СЕБАСТІЯН.

Це дарма! Вони ж
нам залишили страви, а у нас
є шлунки. — Призволяйтеся, панове!

АЛОНСО.

Я — ні!

ГОНЗАЛО.

Та ви не бійтеся, королю!
За тих часів, як ми ще були дітьми,
хіба хто вірив, що на світі є
грудоголові люди, й що на горах
живуть потвори-люди з грубим волом,
вим'ястим, наче воло бугая?
Ну, а тепер вам кожен мореплавець
посвідчить ці дива.

АЛОНСО.

Піду, поїм.
Хоч би й тут смерть мені! Однаково.
Найкраще я втеряв. Ходімо, брате!
Ходімо, дуко!

(Грім і блискавиця. Входить АРІЕЛЬ в образі гарпії; б'є крилами по столі, і страви зникають).

АРІЕЛЬ.

О, трое грішників! Премудра доля,
що порядкує світом, де істоти

в її руках лише знаряддя, — доля
звеліла ненажерливому морю,
щоб вивергло вас трьох на острів цей
безлюдний, бо негідні ви, щоб жити
серед людей. На вас я божевілля
навіяв, а в такому стані люди
себе лиш вішають і топлять.

(АЛОНСО, СЕБАСТІАН та інші витягають мечі).

Дурні!

Я і брати мої, ми — слуги долі.
Рубати крила нам отим залізом,
з якого ви мечів понакували —
однаково, що шматувати вітер,
чи розтинати хвилю, що надвое
не розсічеш. Ми — духи невразливі.
Якби ви нам могли й завдати ран,
то ці мечі піднести вам несила,
бо стали заважкі. Мій обов'язок —
вам нагадати, як утрюх прогнали
ви Проспера лагідного з Мілян,у,
як вивезли з дитиною малою
у море, що тепер за них помстилось.
І помста, що відрочує, але
не забуває, збурила стихії.
Земля і море проти вас повстали.
Уже вони тобі забрали сина.
І знай: лиха і довга згуба, гірша
за наглу смерть, услід за вами піде,
на ваші голови впаде. Від тої
недолі лютої урятуватись
ви можете в пустелі цій безлюдній
лиш каяттям і тугою та чистим,
незайманим життям.

(Зникає у гromі; знов ніжна музика, і з'являються при-
мари, танцюючи й передражняючи; виносять стола).

ПРОСПЕРО.

Як досконало ти, мій Аріелю,
втілює в гарпію! Струнка потворо!
Як я тебе навчив, ти все сказав,
що мав сказати. Нижчі мої слуги
теж непогано грали свої ролі:
майстерно і правдиво. Мої чари
вже діють, божевіллям вороги
мої пойняті: всі в моїй руці.
Оце покину їх та полечу
до Фердінанда, що, на їхню думку,
загинув, і до ясочки моєї.

(Виходить вгору).

ГОНЗАЛО.

Свят-свят! Куди втопили ви свій погляд,
королю мій? ви наче скам'яніли.

АЛОНСО.

О, жах! О, жах! Мені здається, хвилі
простугоніли, й вітер проспівав,
і грім, оцей орган страшний, потужний,
прогуркотав Проспєрове ім'я.
Вони про злочин мій гули й стогнали.
І так, мій син покоїться у мулі.
У глиб незміряний пірну, мов камінь,
і ляжу з ним.

СЕБАСТІАН.

По-одному давай

чортів, то переб'ю їх легіони.

АНТОНІО.

Я теж!

(Виходять СЕБАСТІАН і АНТОНІО).

ГОНЗАЛО.

Всі троє наче знависіли.
Важка провина їхня — мов отрута,
що діє аж по довгим часі: дух їм
почав мутніти. — Ви, які прудкіші
за них, підіть за ними вслід, щоб лиха
в нестямі не накоїли!

АДРІАН.

Ходім!

(Виходять).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО, ФЕРДІНАНД і МІРАНДА).

ПРОСПЕРО.

Якщо тебе занадто я суворо
карав, то ось тобі і є заплата:
я віддаю мого життя третину,
— бо задля доньки жив, — до рук твоїх.
Всі муки тільки іспитом були
твого кохання, але іспит цей
ти добре склав. Хай свідком буде Бог,
відписую цей найдорожчий скарб
тобі. О, ти не смійся, Фердінанде,
що я свою дочку так вихваляю.
Ти сам побачиш, як вона високо
стоїть понад усі ці похвали.

ФЕРДІНАНД.

Хоч би оракул сам це заперечив
я вірив би проте.

ПРОСПЕРО.

Тоді, як дар
від мене, як добро, що ти придбав
і викупив, бери мою дочку.
Але якщо ти їй дівочий пояс
ще до вінця розв'яжеш, перед тим

як поєднає вас обряд священний,
то вже небесна благодать не скропить
оцей союз. Суха злоба неплодна,
незгода і відраза ятроока
тернами вам посиплють шлюбне ліжко:
його зненавидите ви обоє.
Тож стережіться ви, як має вам
світити ясний світоч Гіменея.

ФЕРДІНАНД.

О, щоб мені діждати днів погожих,
нащадків і до старости дожити
у цім коханні! Всім святим клянуся,
що ні печера затишна і темна,
ні інша нагода, ні геній злий,
ні зваба, ні спокуса найсильніша,
— ніщо на світі не здолає честь
мою перетопити в плотську похоть
і пригьмарити сяйво того дня,
коли мені здаватиметься зранку,
що коні Фебові повільно йдуть,
а ніч приг'ята на ланцюг.

ПРОСІЕРО.

Це добре
ти мовив. Сядь! Погомони ще з нею,
вона твоя. Гей, вірний слуго мій,
мій Аріелю, гей!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Я тут. Чого жадає
мій володар?

ПРОСПЕРО.

Ти і брати твої
останнє діло виконали добре.
Тепер мені ви ще раз послужіть.
Збери ти юрми духів, що над ними
тобі я владу дав; сюди поклич.
Нехай летять мерщій, бо хочу я
потішити цю пару молоду
своїм мистецтвом. Я ж їм обіцяв,
і вже вони чекають.

АРИЕЛЬ.

Зараз?

ПРОСПЕРО.

Миттю!

АРИЕЛЬ.

Як мигну і гляну,
як гукну в поляни,
кожен дух на місці стане
і кивне з туману.
— Любиш ти мене, мій пане?

ПРОСПЕРО.

Люблю, мій ніжний Аріелю, йди
і жди, аж поки я тебе покличу.

АРИЕЛЬ.

Я зрозумів.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Чи ти додержиш слова?
Ти залицянно волі не давай,
бо навіть найсвященніші присяги
пожежа крови нищить, мов солому.
Повстримний будь; а ні, то попрощайся
з обітами своїми!

ФЕРДІНАНД.

Будьте певні!
Дівочтва сніг незайманий і чистий,
що серце вкрив мені, остудить жар
моєї крові.

ПРОСПЕРО.

Добре! — Аріелю!
Явись і наведи примар. Мовчіть!
Увага! Ані слова!

(Тиха музика. Входить ІРІДА).

ІРІДА.

Свої поля, Цереро плодовита,
де зріють просо, і ячмінь, і жито,
трависті схили гір, де барани
пасуться, ниви й радісні лани,
і береги, що прибрані в тюльпани,
що їх дощами кроплять дні весняні,
щоб чисті німфи з них плели вінки,
і тіняві гаї, де юнаки
закохані зідхають, пишні грона,
приморські скелі і піщане лоно,
де ти на сонці спиш, — це все покинь,
на цей моріг, сюди, сюди полинь.

Веселка я, посланниця цариці,
що з неба мчить до нас у колесниці,
запрягши пишних пав своїх. Приймай
запросини, Цереро, завітай!

(З'являється ЦЕРЕРА).

ЦЕРЕРА.

Вітай, посланнице синьо-червона,
яка виконує наказ Юнони.
Ти з шафранових крил мені роси
натрущувеш на квіти і ліси.
Твоя дуга блакитна оповине
кущем порослі гори і долини,
і твій барвистий шаль земля напне.
— Чого цариця кликала мене?

ІРІДА.

Щоб ти двох молодих ушанувала,
щоб від щедрот твоїх і їм припало.

ЦЕРЕРА.

Скажи, веселко, чи на святі цім
Венера буде з хлопчиком своїм?
Бо через їхні підступи нікчемні
украва дочку у мене Діс підземний,
і відтоді минаю я цей збрід —
її та пустуна сліпого.

ІРІДА.

Слід

од них пропав. Свій скерували літ
вони до Пафоса крізь хмари білі,
і мчать їх повіз голуби. Хотіли

Вони в спокусу ввести молодят,
що клялись ночі шлюбної обряд
не виконать, аж поки не запалить
сам Гіменей їм смолоскипа. Але
вчинити тут нічого не могла
коханка Марсова, — тому втекла.
А син її зламав свій лук і стріли,
клянеться він, що буде хлопчик милий,
і що тепер навчить його біда
ловити горобців.

ЦЕРЕРА.

О, це хода
царицина. Юнона йде до нас.

(Входить ЮНОНА).

ЮНОНА.

Вітайте, сестри любі! В добрий час
з'явилися ви цих двох благословити.
Хай честь і шану принесуть їм діти.

(Співають).

ЮНОНА.

Щастя і багатство, й врода,
довгий вік і добра згода!
Хай вас радість не минає,
— це Юнона вам бажає.

ЦЕРЕРА.

Урожай і хліба гори,
повні ясла і комори,
винограду пишні грона,
яблука рясні, червоні!

Після жнив нехай настане
зразу знов пора весняна!
Хай нестаток вас минає!
Так Церера вам бажає.

ФЕРДІНАНД.

Видовисько величне й чарівнича
гармонія. Невже це духи?

ПРОСПЕРО.

Духи,
що з їхніх дальніх царств я поскликав,
і ось вони моїм коряться примхам.

ФЕРДІНАНД.

Повік хотів би жити тут, де маєш
такого батька-чудодія: робить
він рай із цього острова.

(ЮНОНА й ЦЕРЕРА шепочуться і щось доручають зро-
бити ІРІДА).

ПРОСПЕРО.

Мовчіть!

Шепочеться з Церерою Юнона.
Щось має бути ще. Мовчіть, — інакше
пропали чари.

ІРІДА.

Ви, німфи і наяди у струмках,
вінки сплітаєте в очеретах.
Покиньте ваші кручені річища,
йдіть, Юнона кличе вас на грища.
О, чисті німфи! Ви благословіть
союз кохання щирого! ходіть!

(Входять НІМФИ).

Женці смагляві, стомлені од жнив,
біжіть сюди, бо тут веселий спів.
О, надягніть свої брилі з соломи.
Вас німфи кличуть. Гей, струсніть утому
і з ними у танок!

(Входять ЖЕНЦІ у відповідному вбранні і кружляють з НІМФАМИ в граціозному танку; під кінець ПРОСПЕРО раптом схоплюється й починає говорити; тоді саме з дивним, глухим гудінням примари зникають).

ПРОСПЕРО (нишком).

А я й забув
про змову Калібана, що поклявся
мене згубить. Наблизилась хвилинка,
коли та трійка виконати мала
злочинний замах. (До ДУХІВ) Годі вже! Зникайте!

ФЕРДІНАНД.

Поглянь, чогось твій батько схвилювався.

МІРАНДА.

Я ще не бачила його таким.

ПРОСПЕРО.

Ти, сину мій, немов би сам не свій.
Веселий будь! Кінчився наш бенкет.
Як я тобі казав, ці лицедії —
то духи, що розтанули в повітрі.
Як ці хисткі примари і видіння,
так само башти, хмарами укриті,
палаці пишні й храми урочисті,
і куля ця земна з усім, що є

на ній, колись розвіються, розтануть,
не полишивши сліду. Так, як щезла
оця мара безплотна. Ми — примари,
які вві сні являються, і наше
життя коротке — це не більш, як сон.
Я щось нездужаю, бо голова
стара йде обертом, — та це пусте!
Зайди до келії та відпочинь,
бодай провітрюсь трохи,
то й відійду.

ФЕРДИНАНД і МІРАНДА.

Хай Бог пошле вам спокій!

(Виходять).

ПРОСПЕРО.

Мій Аріелю! Миттю злинь, прилинь!

(Входить АРІЕЛЬ).

АРІЕЛЬ.

Я тут. Чого жадаєш ти?

ПРОСПЕРО.

Пора

до бою нам ставати з Каліббаном.

АРІЕЛЬ.

Коли, владарю мій, я грав Цереру,
то нагадати хтів, але боявся
розсердити тебе.

ПРОСПЕРО.

Ти де покинув

негідників?

АРИЕЛЬ.

О, вже вони були
п'янісінькі: такі хоробрі стали,
що вже сікли повітря, що їм дме
в обличчя, і топтали люто землю,
що їм цілує п'яти. Йшли здійснити
свій замір. Я тоді забив у бубон.
І вуха враз, мов дикі жеребці,
вони нащулили, повітріщали
баньки й носами музику нюшили.
Вони, мов за коровою телята,
за мною йшли крізь будяки й терни,
що дряпали їм ноги; я покинув
їх на болоті, що взялося мулом,
і там вони танцюють, по коліна
вгрузаючи в смердючу твань.

ПРОСПЕРО.

З цим добре
ти справився, мій пташе! А тепер
зостанься ще незримий та іди,
повітягай із хати всякий мотлох,
щоб приманити злодія.

АРИЕЛЬ.

Іду.

(Виходить).

ПРОСПЕРО.

Це чорт! Ну, прирощений чорт, якого
не виправиш, хоч як його виховуй,

і марно я на нього сили тратив.
Він, що старіший, то гидкіший тілом
і розумом стає. Я їх помучу,
що аж ревтимуть.

(Повертається АРІЕЛЬ, навантажений блискучими ша-
тами і т. інш.).

Тут це порозвішуй!

(Зостаються ПРОСПЕРО і АРІЕЛЬ, невидимі. Входять
КАЛІБАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО, — всі геть мокрі).

КАЛІБАН.

Тихесенько ступайте, щоб і кріт
сліпий не чув: ми близько біля хати

СТЕФАНО.

Страховиську, твоя чарівниця, — добра чарів-
ниця, як ти казав, — нас тільки за ніс водить.

ТРІНКУЛО.

Страховиську! Я весь пропах кінською сеччю;
мій ніс вельми обурений з цього.

СТЕФАНО.

Мій теж. Чуєш, страховиську, якщо розсер-
джуєш на тебе, то гляди...

ТРІНКУЛО.

Будеш тоді пропаще страховисько.

КАЛІБАН.

О пане, оберни свій гнів на ласку!
Стривай лише, і скарб, який здобудеш,
сторицею віддасть за цю невдачу.

О, тихше розмовляйте... мов навколо
запала глупа ніч.

ТРІНКУЛО.

Та ще наші пляшки вронив у болото!..

СТЕФАНО.

Це, страховиську, не тільки ганьба і сором, а
ще й втрата незмірна.

ТРІНКУЛО.

Це мені гірше, ніж змокнути. І все через твою
добру чарівницю, страховиську.

СТЕФАНО.

Я витягну пляшку, хоч би й по вуха змок.

КАЛІБАН.

Та тихше, князю мій. Диви, он хід
до келії. Без галасу заходь.
Вчини цей добрий злочин, що віддасть
тобі до рук цей острів. Я, твій раб,
тоді лизатиму у тебе ноги.

СТЕФАНО.

Дай руку! Я вже прагну крові!

ТРІНКУЛО.

О, князю Стефано! королю! о, гідний Стефано,
диви, які там для тебе пишні шати!

КАЛІБАН.

Покинь це, дурню! То лише лахміття...

ТРІНКУЛО.

О страховиську! Чи ж ми не знаємо, що старе дрантя? О, князю Стефано!

СТЕФАНО.

Здійми цього плаща, Трінкуло! Заберу його собі, щоб я з місця не став!

ТРІНКУЛО.

Ваша милість матиме його.

КАЛІБАН.

От дурень! Хай тебе залле водянка!
Замилувавсь у це старе лахміття!
Спочатку вбий його, а то — гляди! —
прокинеться, й від голови до п'ят
нам шкіра засвербить. Він воду з нас
варитиме.

СТЕФАНО.

Вгомонися, страховиську! Паничику-шнурочку,
чи ж це не моя куртка? Ось куртка вже сповзла
з шнурка. Лисній, лисній, то лиса будеш.

ТРІНКУЛО.

Катай, катай! Коли ми крадемо, то все гладенько йде у нас, як по шнурку, з вашої ласки.

СТЕФАНО.

Дяка тобі за жарт! Ось на́ тобі за це мундир!
Коли вже я король у цій країні, то не на жарт
плачу за жарт. Красти, щоб гладенько йшло, як
по шнурку, — це капітальний жарт. Ось, на́ тобі

ще другий мундир за це!

ТРІНКУЛО.

Ану, страховиську, мотнися та решту хапай.

КАЛІБАН.

Не хочу я, ми тільки час марнуєм.
Він нас на низьколобих мавп оберне
або на риб.

СТЕФАНО.

Ану сюди, мотнися, страховиську! Поможі, по-
неси це до мого винного льоху, а то вижену тебе
з мого королівства: іди, неси оце!

ТРІНКУЛО.

І оце!

СТЕФАНО.

Еге, і це.

(Чути галас мисливців. Різні духи в образі псів женуться
за ними; ПРОСПЕРО і АРІЕЛЬ нацьковують їх).

ПРОСПЕРО.

Гей, Полкане, гей!

АРІЕЛЬ.

Киш-киш, Рябко, киш-киш!

ПРОСПЕРО.

Сірко, Сірко! Киш-киш! Лови, лови!
(Вони виганяють КАЛІБАНА, СТЕФАНА і ТРІНКУЛА).
Поклич но демонят, нехай вони
проймуть їх корчами, нехай їм жили
судомою зведе; нехай вони

візьмуться плямами, як леопарди.

АРИЕЛЬ.

Послухай, як ревуть.

ПРОСПЕРО.

Поцькуй їх ще!

Всіх ворогів моїх у цю годину
до рук моїх віддано. Незабаром
твоя скінчиться праця, і на волі
віддишеш ти. Ще трошки послужи.

(Виходять).

П'ЯТА ДІЯ

Перша сцена

Перед Просперовою келією.

(Входять ПРОСПЕРО у чарівниковому одінні і АРІЕЛЬ).

ПРОСПЕРО.

Мій замір досягає вже мети.
Підвладні духи слухають мене,
а чари непорушні. Час простує,
спини не хиллячи під тягарем.
Яка година?

АРІЕЛЬ.

Шоста. Час, коли,
як ти казав, мій пане, нашій праці
кінець настати мав.

ПРОСПЕРО.

Так я казав,
коли здіймалась буря. Як ся мають
король і всі супутники його?

АРІЕЛЬ.

Я їх докупи збив, як наказав
мені ти, володарю: всі в полоні
в тім лісі, що од вітру захищає
твое житло. Не можуть ворохнутись
вони, аж поки ти даси їм волю.
Король, і брат його, і твій брат теж

збожеволіли, й плачуть всі над ними,
і жахом і скорботою поійняті.
Найбільше плаче той, кого назвав ти
»старим і добрим, лагідним Гонзалом«.
Немов з очеретин осінній дощ,
йому на бороду стікають сльози.
Усі вони від чарів знависніли:
коли побачиш їх, то серце враз
тобі пом'якшає.

ПРОСПЕРО.

Невже ж, мій душе?

АРИЕЛЬ.

Мое пом'якшало б, якби я був
людська істота.

ПРОСПЕРО.

М'якшає й мое.
Ти відчуваєш їхній біль, дарма
що ти — безплотний дух. А я ж людина,
істота їм споріднена. Тож як
мені не відчувати їхню муку?
Хоч їхні злочини мене до серця
діймають, але краща половина
мого ества поборює мій гнів,
бо добрий чин — шляхетніший за помсту.
Вони покаялись — і на чолі
моему гнівні зморшки розійшлись.
Звільни їх, Аріелю, я зламаю
закляті чари й розум поверну їм.

АРИЕЛЬ.

Піду до них.

ПРОСПЕРО.

Ви, ельфи гір, струмочків,
озер дзеркальних і гаїв, і ви,
що на піску не полишаючи
слідів, тікаєте од хвиль морських
і знов їх доганяєте, коли
вони спливають; ви, дрібні створіння,
що в сяйві місячному на траві
закручуєте ті кисляві кільця,
що вівці не їдять; ви, що гриби
вирощуєте поночі; ви, що
радієте, почувши дзвін вечірній!
Не раз, — малі створіння, — ви мені
допомагали сонце затемняти,
розбуркувати вихорі бурхливі,
війну ревучу сіяти поміж
зеленим морем і блакитним небом:
страшним, гучним громам вогонь давав я
і розщепляв Зевесів дуб його ж
перуном власним. Непорушні гори
я схитував і видирав з корінням
сосну і кедр. За розказом моїм
могили розчинялись і мерців
на волю випускали. Бо скорялось
усе перед моїм потужним хистом.
Але тепер я цього чарівництва
зрікаюся. В останній раз жадаю
я музики небесної, що завжди
моїм летючим чарам підкоряла
всі їхні почування. А тоді
своє жезло зламаю й закопаю
у землю глибоко й на дні морському
я поховаю книгу чарівничу.

(Урочиста музика. Вертається попереду АРІЕЛЬ, а за ним АЛОНСО, що робить несамовиті рухи, в супроводі ГОНЗАЛА; так само СЕБАСТІАН і АНТОНІО в супроводі АДРІЯНА і ФРАНЦІСКА. Всі гони, вступивши в коло, що обвів ПРОСПЕРО, стоять зачаровані).

ПРОСПЕРО (це спстерігши, каже):

Врочиста пісня втіху хай подасть вам,
нехай вам зіллить божевільний мозок,
що без потреби в черепі клекоче.
До місця чарами прикуті, стійте!
Гонзало чесний, муже шановитий!
В розпуці мої очі сльози ронять,
товаришуючи твоїм очам.
Поволі тануть чари. Як світанок,
скрадаючися, темінь розганяє,
так, прокидаючись, у них чуття
вже розвівають випари отруйні,
що оповили їх свідомість ясну.
Гонзало, ти мене урятував
і вірний був слуга тому, за ким
пішов услід. За це тобі і словом,
і ділом я віддам. А ти, Алонсо,
жорстокий був до мене і до доньки.
Твій брат тобі в цім ділі помагав:
за це ти мучишся, Себастьяне!
А ти, мій брате, кров і плоть моя,
(перемогло у тобі шанолубство
природу й совість!) ти з Себастьяном,
якого вже гризе тепер сумління,
хотів убити короля свого.
Прощаю вам цей злочин неприродний.
Вже їхній розум, мов приплив морський,
росте, щоб затопити береги

свідомости, які взялися мулом.
Ніхто із них не дивиться на мене,
не пізнає мене. О Аріелю,
подай мені мій капелюх і меч!
Я хочу маску скинути і стати
перед очима їхніми колишнім
мілянським дукою. Мерщій, мій душе,
то швидше будеш вільний.

АРИЕЛЬ (співаючи, поміраючи і вдягатись).

В квіті, де бджола бринить,
тихо сплю я: скрізь блакить,
чую, як сова кричить.
А мій кінь, кажан, летить
в вирій, де весна шумить.
Весело, весело буду я жити
там, де звисають з дерев білі квіти.

ПРОСПЕРО.

Мій ніжний Аріелю, я без тебе
тужитиму, але ти будеш вільний.
Лети на королівський корабель,
ти знайдеш там послулих моряків;
негайно розбуди і приведи
сюди і боцмана, і капітана.

АРИЕЛЬ.

П'янке повітря вип'ю в бистрім леті
і миттю повернусь.

(Виходить).

ГОНЗАЛО.

О, тільки муки,

злі чари і негоди тут чатують.
Нехай нас виведе небесна сила
з цього жахного краю.

ПРОСПЕРО.

Глянь, королю!
Перед тобою Просперо стоїть,
мілянський дука, скривджений тобою.
А щоб поиняв ти віру, що я, справді,
живий до тебе промовляю, ось
я обійму тебе. Вітаю щиро
тебе й супутників твоїх.

АЛОНСО.

Не знаю,
чи він, чи ні. О, може ти — мара,
що знов на мене чари напускає. . .
Мара, омана. . . Пульс у тебе б'ється,
немов ти, справді, плоть і кров. О, тільки
тебе побачив я — і враз минув
той жах, що скаламутив дух мені
безумним маячінням. І якщо
це дійсність, то оповідання дивні
почуємо. Тобі я повертаю
твою державу, і прости мені
мій злочин. Як ти опинився тут
живий?

ПРОСПЕРО.

Спочатку дай мені тебе
обняти, друже мій, старий літами,
а честю і шляхетністю найвищий
з-поміж усіх.

ГОНЗАЛО.

Ййбогу, не скажу,
чи це мара, чи правда.

ПРОСПЕРО.

Ви підвладні
ще чарам цього острова. Тому
не йметься віри вам у те, що є.
Вітайте, друзі!

(Нишком до СЕБАСТІЯНА і АНТОНІЯ).

Ну, а щодо вас
обох, то міг би я, якби схотів,
накликати на ваші голови
гнів короля, довівши вашу зраду,
та не скажу нічого. Ні.

СЕБАСТІЯН (нишком).

Сам біс
засів у ньому і говорить.

ПРОСПЕРО.

Ні.

Тобі, кого назвати словом «брат» —
це є споганити собі вуста,
тобі найгірший злочин я прощаю,
— всі злочини твої. Від тебе правлю
свою державу: знаю, що ти мусиш
все повернуть.

АЛОНСО.

Якщо ти — Просперо,
то розкажи, як ти урятувався
і як зустрів нас, що три години

тому до цього берега прибились,
де потонув — о спогаде болучий! —
коханий син мій Фердінанд.

ПРОСПЕРО.

Як жалко!

АЛОНСО.

Лиша це втрата. Рану цю покора
зцілити неспроможна.

ПРОСПЕРО.

Я гадаю,
що ви не удавалися до неї:
вона мені, ласкава, допомгла
перетерпіти втрату таку саму,
і я смирився.

АЛОНСО.

Втрату таку саму?

ПРОСПЕРО.

Таку важку й недавню, як і ваша.
І менш у мене засобів втішати
себе, ніж є у вас, бо втратив я
дочку.

АЛОНСО.

Дочку? О Боже, чом вони
обоє не в Неаполі тепер!
Були б собі король і королева.
О, краще би мені лежати в мулі,
на дні, де упокоївся мій син.
Давно ви втратили дочку?

ПРОСПЕРО.

В цю бурю.

Цією зустрічю — я бачу — ви,
панове, так здивовані, що віри
не ймете власним почуттям: мов очі
неправду кажуть вам, і мов слова —
не справжній звук. Хоч як ви у чуттях
зневірилися, та знайте, що я справді
той Просперо, вигнанець із Міляну,
що дивним способом на берег цей
діставсь, куди і вас пригнала буря,
і тут запанував. Та годі нам
про це. То ж хроніка численних днів,
а не оповідання, що розкажеш
при першій зустрічі ще за сніданком.
Вітаю вас. Ця келія — мій двір.
Мій почет — невеликий, а підданців —
ні одного. Будь ласка, зазирніть!
Що ви мені державу повернули,
я вам віддячу гоїно: покажу
вам диво, що не менше вас потішить,
ніж радує мене моя держава.

(ПРОСПЕРО відкриває хід до келії, і там видно ФЕРДІ-
НАНДА і МІРАНДУ, що грають у шахи).

МІРАНДА.

Ви, принце, граєте нечесно.

ФЕРДІНАНД.

Ні.

Я б цього не зробив нізащо в світі,
моя укохана.

МІРАНДА.

За сотню царств
змагайтеся отак — і я скажу,
що це є чесна гра.

АЛОНСО.

Якщо це знов
мара, властива острову, то вдруге
втеряю сина я.

СЕБАСТІАН.

Це диво з див.

ФЕРДІНАНД.

Хоч море грізне, але милосерде.
Даремно кляв його.

(Стає навколішки).

АЛОНСО.

Щасливий батько
тебе благословляє. Підведись
і розкажи, як ти сюди потрапив.

МІРАНДА.

О, диво! Скільки тут істот прегарних!
Які ж прекрасні люди й світ новий,
де всі вони живуть.

ПРОСПЕРО.

Новий для тебе!

АЛОНСО.

А хто ця дівчина, з якою грав ти?

Знайомі ви не більш, як три години.
Чи не богиня це, яка з тобою
нас розлучила й знов звела до купи?

ФЕРДІНАНД.

О, ні, королю мій! Вона із смертних,
але клянусь безсмертним провидінням:
вона моя, і я її обрав,
коли не міг про це спитати батька,
коли гадав, що я його не маю.
Вона дочка того славетного
мілянського володаря, що я
про нього так багато чув та досі
його не бачив. Він мені удруге
подарував життя, і другим батьком
через цю дівчину він став мені.

АЛОНСО.

Я теж їй батько. Дивно це звучить,
що мушу я пробачення просити
у рідної дитини.

ПРОСПЕРО.

О, стривайте!

Не треба нашу пам'ять обтяжати
минулим тягарем.

ГОНЗАЛО.

Сльозами сходяв
я у душі: інакше би давно
заговорив. Боги, о гляньте вниз
на пару цю й вінцем благословіть їх!
Це ж ви накреслили той шлях,
яким вели сюди.

АЛОНСО.

А я скажу: амінь!

ГОНЗАЛО.

Мілянського володаря з Мілян
прогнали люди, щоб його нащадки
в Неаполі колись королювали.
О, радістю безмірною радійте!
І щирим золотом на довговіких
колонах вирізьбіть: »В цю подорож
в Тунісі Кларібела чоловіка
знайшла собі; а жінку Фердінанд
загублений, і Просперо державу
на вбогім острові, а ми усі
себе самих знайшли«.

АЛОНСО (до ФЕРДІНАНДА і МІРАНДИ).

Ви одно 'дному
подайте руки. Смуток і скорбота
хай тягарем тому на серце ляжуть,
хто не бажає щастя вам.

ГОНЗАЛО.

Амінь.

(Повертається АРІЕЛЬ з КАПІТАНОМ і БОЦМАНОМ,
що, збентежені, йдуть услід).

Королю, гляньте! Наших прибуває!
Казав я, що коли на суходолі
є шибениця, то парняга цей
у морі не потоне. Ну, лайко,
що Бога кляв, чому ти не клянеш
тепер? Невже язик тобі віднявся?

Які новини в тебе?

БОЦМАН.

Новина

найкраща та, що ми знайшли в безпеці
все товариство з королем; а друга —
що корабель, який годині три
тому — всі бачили на власні очі —
геть потрощився на дрізки, стоїть
цілісінький з вітрилами й снастями,
як того дня, коли ми вирушали.

АРИЕЛЬ (нишком ПРОСПЕРОВІ).

Мій пане, я це все зробив швиденько.

ПРОСПЕРО (нишком АРИЕЛЕВІ).

Мій спритний душе!

АЛОНСО.

Це щось надприродне.

Що далі, множаться події дивні.
Скажи, як ви потрапили сюди?

БОЦМАН.

Якщо це все на яві, й я не сплю,
то постараюся вам розповісти.
Ми всі в глибокому лежали сні,
всі напхані — не знаю, як — у трюм.
І знявся враз чудний, шалений галас:
і рев, і крик, і брязкіт ланцюгів, —
такий страшний гармидер, що ми всі
прокинулись — і гей, гуртом на волю!
І глянули: в усій своїй красі
пишається наш гордий корабель,

а капітан очам не вірить, скаче.
Та раптом вихор нас захопив, поніс
— і враз ми опинились тут.

АРІЕЛЬ (нишком ПРОСПЕРОВІ).

Чи спритно?

ПРОСПЕРО (нишком АРІЕЛЕВІ).

Хвалю тебе, мій друже, будеш вільний.

АЛОНСО.

Це дивний лябіринт, в якому ми
блукаємо, і треба, щоб якийсь
оракул пояснив нам ці події,
чудні і надприродні...

ПРОСПЕРО.

О королю!

Дивами цими не сушіть собі
ви голови, бо незабаром вам
віч-на-віч на дозвіллі поясню
все те, що сталося. Веселі будьте
і знайте: все гаразд.

(Нишком до АРІЕЛЯ).

Сюди, мій душе!

Піди та Калібана визволи
з товаришами і звільни від чарів.

(Виходить АРІЕЛЬ).

Як маєтесь, королю? Вам бракує
кількох супутників, кумедних хлопців,
що ви про них уже зовсім забули.

(Повертається АРІЕЛЬ, поганяє КАЛІБАНА, СТЕФАНА й ТРІНКУЛА в крадених одягах).

СТЕФАНО.

Хай кожен робить на всіх і не дбає за себе, бо все залежить від щастя. — Сміливіше, почваро, сміливіше.

ТРІНКУЛО.

Якщо це справжні шпики, що у мене в голові маячать, то побачимо диво предивне.

КАЛІБАН.

О Сетевосе, це чудові дужи!
Який мій пан прекрасний! Я боюся,
що він мене скарає.

СЕБАСТІАН.

Ха-ха-ха!

Погляньте но, які там дивні штуки!
Чи можна їх купити за гроші?

АНТОНІО.

Певно.

Один із них — це справжня риба. Йде
вона на продаж.

ПРОСПЕРО.

Гляньте но, панове,
на їх відзнаки та скажіть: чи ж то
не злодії? Оцей тюхтій-потвора
від відьми народивсь. Була вона
така могутня, що корився їй
і місяць, бо без нього керувала

вона морським припливом і відпливом.
Мене ця трійка обікрала. Цей
байстрюк, наполовину чорт, ввійшов
у змову з ними, щоб мене забити.
Тих двох признаєте ви за своїх,
а це поріддя темряви — мій раб.

КАЛІБАН.

Тепер на смерть мене він захищає.

АЛОНСО.

А цей — Стефано, мій п'яниця-шафар.

СЕБАСТІАН.

П'янісінький... Де в біса взяв вина?

АЛОНСО.

А Трінкуло, той теж мислите пише.
І де вони знайшли той еліксир,
якого насмоктались? Хто тебе
так наперчив?

ТРІНКУЛО.

Ой, так мене наперчили з того часу, як ми
востаннє бачились, що боюся, перець мені з кісток
не вивітриться. Тепер мені нема чого боятись мух,
що паскудять.

СЕБАСТІАН.

Як маєшся, Стефано?

СТЕФАНО.

Ой, не зачіпайте мене; я не Стефано, а корчак...

ПРОСПЕРО.

Хотів бути королем на цьому острові? Еге?

СТЕФАНО.

І був би з мене битий король.

АЛОНСО.

Це найдивніша річ, яку я бачив.

(Показує на КАЛІБАНА).

ПРОСПЕРО.

Такий він необтесаний в звичаях,
як і в своїй подобі. Йди до кель'ї,
товаришів своїх візьми з собою,
по-людському їх одягни, як хочеш,
щоб я тобі простив.

КАЛІБАН.

Усе зроблю,
щоб заслужити милість. І який
осел із мене, що я мав за бога
оцього пияка й моливсь на дурня!

ПРОСПЕРО.

Ну, геть! Мерщій!

АЛОНСО.

Все покладіть туди,
де взяли.

СЕБАСТІЯН.

Чи правдивіше: украли.

(Виходять КАЛІБАН, СТЕФАНО і ТРІНКУЛО).

ПРОСПЕРО.

Я вас, королю з почетом, прошу
до кельї вбогонької завітати,
щоб ніч перепочити; а вона
мине нам швидко в бесідах цікавих.
Почуєте історію життя
мого і все, що трапилось, відколи
сюди на острів я попав. Уранці
приставлю вас на корабель, а далі
і до Неаполя, де відсвяткуем
врочистий шлюб цих наших любих діток,
а потім я подамся до Міляну,
і буду думати про смерть.

АЛОНСО.

Я прагну
почути дивну розповідь про ваше
життя, що слух наш має полонити.

ПРОСПЕРО.

Все розкажу і обіцяю вам
погоже море й вітер ходовий,
що вам надме вітрила і помчить
так швидко, що наздоженете фльоту.
(Нишком АРІЕЛЕВІ).

Мій Аріелю, ось тобі завдання
останнє, а тоді — прощай! На волю!
Тебе я знов віддам твоїм стихіям!
Будь ласка, гості дорогі, заходьте!

(Виходять).

Епілог

(Виголощує ПРОСПЕРО).

Чари всі мої розбиті,
вже не можу ворожити.
Тут мене не залишіть:
до Неаполя пошліть.
Я здобув державу знову
і простив грабіжників.
Оплесками щедрих рук
визволіть мене від мук,
щоб покинув я ці скелі,
край цей голий, невеселий.
Ви мені вітрила вмить
ніжним подувом надміть,
бо інакше згине в гробі
плян мій — стать вам до вподоби.
Духів я повідпускав,
і відчай мене поймав.
Помоліться ви за мене,
щоб я спасся від геєнни.
В небеса злинає спів
і рятує від гріхів.
Визволіть мене ви, браття,
то і вам гріхи простяться.

П р и м і т

Гамлет принц данський

ПЕРША ДІЯ

17. **Ельсінора:** Данське місто Helsingör, де є замок, схожий на описаний в «Гамлеті». Може, Шекспір сам побував там з трупною акторів.

20. **ти вчений:** Вчений знав по-латинському і латинським кабалістичним віршем (signa te signa, temere me tangis et angis — вірш, однаково читаний від початку до кінця і з кінця до початку) міг заклясти привида.

21. **із санок витрусив на лід поляка:** — he smote the sledded Polacks on the ice. У «Гамлеті» часто згадується поляків, але деякі видання і коментатори (Шмідт) замість «Polacks» подають «роллах»; тоді треба було б перекласти: «шпурнув, розгнівавшись, важку сокиру».

23. **Колись в високім і преславнім Римі...:** Безпосередньо перед «Гамлетом» Шекспір писав «Юлія Цезаря», де говорилося про всілякі признаки перед смертю Цезаровою, що їхній опис певно запозичено з Плутархової біографії Цезаря.

29. **мій рідний Гамлете:** Королі зверталися до родичів та інших королів, як до рідні, називаючи їх «cousin» (брат удругих).

29. **Ні, я купаюся в проміннях сонця:** Іронічна відповідь. Проміння сонця — це ласка королівська.

29. **барва ночі:** Це може однаково стосуватись так до настрою, як і до жалобних шат Гамлета.

33. **Радію вам:** Вимовивши шабльонову фразу, Гамлет підносить очі і раптом пізнає друзів.

47. **Це звичай ваш? — На жаль:** Про п'ятики при дворі данським писав Гауелл у своїх листах, оповідаючи, як

короля (Крістіяна IV, 1588-1649) п'яного винесли в кріселку, коли він вихилив заздравних аж тридцять п'ять кубків. Пише і Сігер у своєму щоденнику (14 червня 1603): »По кожнім тості давано шість, вісім і десять вистрілів з тяжких гармат... Чоловік міг би розхворуватися, тільки слухаючи їх п'яних тостів«. Гаррінгтон описує приїзд данського короля до Англії і пияцтва, що були з тієї нагоди: »Просто думаєш, що в Мохаммедовім раю опинився: од дурману й залася не знаєш, як і дух держиться в тілі... Ці звичаї перейняли ми з Данії, і вони нас до добра не доведуть«. (Матеріал цей здебільшого взято з примітки Старицького).

50. Мабуть, у Данії не все гаразд: Вислів, що став за прислів'я.

54. О жак! о жак! о жак: Деякі видавці приписують цей вигук Гамлетові, що перебуває оповідання дужове.

57. то я піду молитись: Певно, гра слів: **ргау** — молитись, а **ргеу** — чатувати.

57. Клянуся Патріком святим: Гамлет клянеться Патріком, бо цей святий повиганяв усіх змії з Ірландії, а Гамлетів батько, як ішла поголоска, загинув від змії, що ніби вжалила його.

58. Кляніться на мечі: Держак меча мав форму хреста.

59. Нис et ubique: Слова з латинської формули присяги, а разом і відповідь на вимогу дужову додержати ритуалу.

59. На інше місце: Змовники за давніх часів, присягаючись, кілька разів міняли місце й поновляли слова присяги.

ДРУГА ДІЯ

75. До свіжнobilих грудей її ці рядки: За часів Єлисаветиних та пізніш у сукнях пань, коло грудей, робилося кишеньку на гроші й на листи від коханців.

80. Цей негідний сатирик каже...: Далі йде мабуть за-

позичення з Десятої сатири Ювенала.

87. кодло дівтори: 1601 року зорганізовано вистави з хлопців, що належали до хору церкви святого Павла. Ці хлоп'ячі вистави так успішно конкурували з трупами старших акторів, що тільки дві найзаможніші могли вдержатись у Лондоні. (Матеріал з примітки Франкової).

88. подужали і Геркулеса, і його беремище: Мова йде за театр «Глобус», що на його вивісці був Геркулес з земною кулею на плечах.

90. як Росцій був актором в Римі: Найстаріша відомість яку мали про римський театр, це та, що Росцій був актором в Римі. Звертаючи розмову на це, Гамлет глузує з Полонія, що приносить йому вже відому новину про приїзд акторів.

92. Дай Бог, щоб голос твій не втратив дзвінкости: Жіночі ролі за Шекспірових часів грали молоді хлоп'ята з тонким голосом. Отож Гамлет висловлює побоювання, чи не виріс хлопець настільки, що його голос уже не справлятиме враження жіночого.

93. Гірканський лев: Гірканія — країна під Каспійським морем, повна дикого звіра. Нугсаніан beast — може тигр, а не лев. Далі йде оповідання Енеєве цариці Дідоні.

98. голубине у мене серце, і бракує жовчі: Гадали, що голуб не виділяє жовчі.

ТРЕТЯ ДІЯ

106. Чи жити, чи не жити...: Паралелі до цього славнозвісного монолога, що, може, стали йому за джерела, можна знайти в Катулла (жаден мандрівник не вертається), Кардана (смерть — сон), Сенеки (жаден мандрівник не вертається, жах перед майбутнім), Монтеня (море турбот, смерть — бажаний перехід у ніщо, але роздум робить страхополохом), Корнелія Агріппи (країна, звідки мертві не вертаються), Марло (в «Едварді II» Мортімер іде шукати країн ще незаних). Може тут і ремінісценції з «Роману Рози», що переклад його приписують Чосерові.

107. **У молитвах твоїх згадай гріхи мої:** Гамлет, певно, бачить книжку в руках Офелії і думає, що то молитовник.

107. **Я вам нічого не давав ніколи:** Гамлет у розмові з Офелією переходить на офіційний тон, бо вгадав, що її так само, як Розенкранца і Гілденстерна підіслано до нього. Він хоче сказати, що дарунки давав інший Гамлет іншій Офелії, а не цей.

113-114. На Гамлетові слова про гру на сцені часто посилаються, як на один із доводів, що дійсно Шекспір був автором усіх Шекспірівських драм, бо тільки справжній актор-професіонал міг говорити з таким знанням свого діла.

118. **Гра словами: Капітолій — капітальне; Брут — брутальна.** Насправді ж Цезаря вбито не в Капітолії, а в театрі Помпеевім. Та сама помилка і у Чосера, і в Шекспіровому «Юлії Цезарі».

120. **Козоньку забули:** У Шекспіра «жоника забули». Це приспів з народної пісні проти скасування травневих розваг, де один з учасників перевдягався за коня, як у нас на Україні ходили на Різдво з «козою».

120. **Почивається пантоміма:** В давньому театрі перед драмою показувалося пантоміму, що стисло подавала зміст цілої п'єси. Гамлетова логіка не вимагає, щоб та сама сцена відбувалася двічі. Отже, тут традиція.

126. **вже помсти чорний ворон кряче:** Шекспір мабуть хоче навести цитату з «Річарда III».

127. **Його ймення Гонзаґо:** Певно Шекспір сам читав італійською мовою хроніку, де згадувалося про герцоґа Урбано, що одружився з Гонзаґою, і якого згубив Люїджі Гонзаґо, накапавши йому отрути до вуха.

131. **присягаюсь оцими кліщами й обценьками:** Мабуть жарт. Певно Гамлет підносить угору пальці.

135. **Хай душа Неронова не ввійде в мої груди:** Римський імператор Нерон убив свою матір Аґріппіну. Аґріппіна була жінкою Клавдієвою, її теж обвинувачувано, що вона отруїла чоловіка і жила з одним із братів.

143. **щур:** Синонім шпигуна.

144. Поглянь на цей малюнок і на той: Це місце тлумачиться по-різному. Видання Ров 1709 року має ілюстрацію з двома портретами на стіні. Актор Голман, граючи Гамлета, мав на шиї мініатюрний портрет батька, якого рівняв до портрета короля на стіні. Фехтер мав дві мініатюри: одна з них була на шиї у королеви, він її зривав і шпурляв. Росці ще топтав її ногами. Ірвінг та Сальвіні бачили ці портрети лише в уяві своїй. Мабуть правдиву розгадку подає Шипулінський, коли описує шовкову пертьєру, що висіла у королівському замку в Кронеборгу, на якій поряд були змальовані портрети данських королів у хронологічному порядку, починаючи з найдавніших часів. Це ніби й стверджує англійський текст Шекспіра: »Look you now what follows«, себто: »Поглянь, що йде далі«. Такого виразу можна було вжити тільки, коли був цілий шерг портретів, якого ми й бачимо на згаданій величезній пертьєрі, що правила за так званий килим і розділяла залу на дві половини. На цьому килимі (за яким ховався і Полоній) було намальовано аж 111 портретів. 1859 року цей килим був дуже пошкоджений пожежею; рештки його зберігаються в Північному музеї в Копенгагені.

145. мов колос, той перетрухлий: Образ із фараонового сну, де сім сухих колосків поглинули сім повних (біблійна легенда).

151. мов та мавпа в байці: Ця історія про мавпу нам невідома.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

159. Тіло при королі, та король не коло тіла: Неясне місце. Може, Гамлет хоче сказати, що тіло його батька короля в землі, але що сам він ходить без тіла. А може, він має на увазі короля-дядька і хоче натякнути, що тіло Полонія десь поблизу його, але сам він ще не лежить побіч того тіла.

160. Ховайся, лисе, ми всі за тобою: Дитяча гра в Англії — гра в схованки. Зміст Гамлетових слів певно такий: старий лис Полоній заховався, ану виженемо його із сховища.

171. **Повертається паян з Офелією:** Ремарка першого видання in quarto каже: »Входить Офелія, простоволоса, граючи на лютні«.

173. **В день святого Валентина:** (14 лютого) всякий хлопець, зустрівши дівчину, мав брати її за кохану. Тому закохані квапилися на світанку якнайшвидше побачитися.

180. **Розмарин** означав незабутність, **кріп** (що його Офелія, може, дає королеві) — облесливість і лукавство, **орлики** — невдячність, **рута** (яку певно дає дружині королеві) — провіщала горе, **стокротка** застерігала дівчину не вірити словам першого-ліпшого коханця, а **фіялка** символізувала вірність.

180. **Мій Робін:** Певно балада про Робіна Гуда, народного героя.

181. **І всі християнські душі:** звичайна кінцівка намозильних написів.

193. **червонозілля:** У Куліша »червонозілля«, у Франка в примітці — червоні зозульки. Деякі критики заперечують автентичність наступних двох рядків, вважаючи за неправдиве таке збочення думки королевиної.

П'ЯТА ДІЯ

197. **Герго:** Перекручене латинське »ergo« — »отже«.

203. **Ти забрехався в ній:** У Шекспіра гра слів: »ліє« означає і »лежати« і »брехати«. Дослівно цього не можна зберегти в українському перекладі.

207. **чи й Олександр у землі був отакий:** Мабуть Шекспір читав Плутархів опис Олександра, де говориться про те, який він був красень, яке запашне було його тіло і як воно ще кілька день після смерти не втратило своєї принадности.

212. **Осса:** Височенна гора в Тессалії (Греція). Гіганти навалили Пеліон на Оссу, щоб видряпатися на небо.

227. **Тобі, Лаерте, буду я за тло:** В оригіналі гра слів »foi« означає і »тло« і »рапіра«. Куліш тут перекладає:

»Хотів би я твоїм знаряддям бути«, а Старицький: »Я тобі, Лаерте, буду просто за мету«.

230. **Він спітнів і важко дихає:** В оригіналі: »Він гладкий і захекався«. Може, зіпсований рядок. Є ще така думка, що цей рядок вставлено для актора Річарда Бербеджа, що перший грав Гамлета (Бербедж був гладкий і міг швидко захекатися). Коментатор Ваєт замість »fat« — »гладкий«, пропонує читати »faint« — »кволий«, »зморений«.

231. **вони міняються рапірами:** Невідомо, як Лаерт і Гамлет міняються рапірами: чи вони їх поклали на стіл, щоб перепочити, чи Гамлет, вибивши Лаєртові рапіру з рук, гречно подає йому свою. — Всі ремарки, що їх подано, пізніше видавці Шекспірових творів.

Буря

ПЕРША ДІЯ

251. **аби було тобі де розгулятись:** Під час бурі для судна дуже небезпечно бути надто близько до берега, та ще скелястого. Корабель так близько до нього, що навіть вітрові нема де розгулятись.

253. **Якщо боцманові доля судила сконати на шибениці,** то, може, разом з ним не потоне і решта людей. Мотузок, на якому вішають шибеника, за народним повір'ям, приносить щастя.

254. **щоб труп його аж десять припливів полоскало:** Піратів та розбишак вішали на березі низенько і не забирали трупів, аж поки їх три припливи сполоцуть. Для такого негідника, як боцман, мало трьох припливів, а треба десять.

268. **отак сумним вузлом скрутивши руки:** Тут, мабуть, Аріель показує, як Фердінанд склав руки.

268. **Бермудські острови:** мають славу зачарованого місця, звідки йде буря, хуртовина й всяка негода.

271. **вчинок той, який вона зробила:** Невідомо, що саме вчинила Сікоракса. Певно фабула «Бурі» заснована на легенді добре всім відомій за часів Шекспірових, але до нас вона не дійшла.

271. **ятроока відьма:** В тексті blue-eyed — синьоока. Коментатори виправляли на blear-eyed — ятроока.

271. **Калібан:** Може, це слово походить від «канібал». Іспанське «canibales» спочатку означало «люди, що живуть на Караїбських островах».

273. Хотілось би звернути увагу на схожість образів Калібана і Блакса у польського поета Жулавського. Див

Перша дія його драми «Ерос і Псіхея». Псіхея теж деякою мірою паралеля до Міранди, що живе, не знаючи світу за межами її обр'ю. Чи не надхнули польського поета Шекспірові образи?

277. Сетебос: В оповіданні про Магальяєнсову подорож згадується, як капітан дарунками привабив і залучив на свій корабель двох велетнів патагонців, а тоді забив їх у кайдани. Спочатку вони це за жарти мали, але впевнившись, що їх обдурено, вони »почали ревити, мов бугаї, закликаючи свого великого біса Сетебоса, щоб допоміг їм«.

277. Пісня Аріеля: Драма »Сон літньої ночі« дала найбільше пісень, що їх перекладено на музику — п'ятнадцять. На другому місці — тринадцять пісень — стоїть »Буря«. Мелодія пісень »Батько твій на дні морському згинув« та »В квітці, де бджола бринить« (у П'ятій дії) дійшла до наших часів так, як її співалося на Шекспіровій сцені.

**278. і ніщо від нього не пропало:
все морські холодні хвилі
в дивний скарб перетворили.**

Ці слова взято потім за написа на могилі англійського поета П.Б. Шеллі, що, як відомо, потонув у морі.

280. мілянський дука й добрий син його: В »Бурі« ніде більше не згадується сина мілянського дуки. Мабуть, у першому нарисі драми Шекспір хотів ввести таку дієву особу, а потім вважав це за зайве, але забув викреслити цей рядок.

ДРУГА ДІЯ

289. Гонзалові слова про смерть, явище загальне, переказують думки, висловлені в Першій дії »Гамлета«, у сцені, де король переконує, що годі сумувати за померлим батьком (стор. 30-31).

290. Доляр! — Доля: У Шекспіра гра слів: dollar — dolor.

292. підсоння — Соня: У Шекспіра гра значень. »Temperance« в одному випадку означає .»температура, підсон-

ня», а в другому »поміркваність«, яку порівнюється з дівчиною.

295. чудесна арфа: Гонзалове слово немов би має силу Амфіонової арфи, що грою спорудила мури тебські.

299. Описуючи майбутню республіку, Шекспір певно запозичує всі ці ідеї з Фльорієвого перекладу Монтеня: »Це нація, де нема ніякої торгівлі, ні письма, ні знання чисел, ні назв урядових, ні політичної влади; жадної служби, ні багатих, ні бідних, ні договорів, ні спадщини, ні переділів, ні заняття, — всі мають дозвілля; рідню не береться на увагу, все спільне; нема прикрас одяжних, сама тільки природа; нема хліборобства, винарства, не знають зерна і металів. Навіть слова, що означають »брехня«, »облуда«, »зрада«, »підступ«, »справедливість«, »заздрість«, »обмова«, »пробачення«, — ніколи їх не чуєш серед того народу«.

301. полювати на кажанів: На цих полюваннях уживали смолоскипів, спеціально виготованих, щоб давати дуже яскраве світло. Воно засліплювало кажанів, і їх легко було ловити.

311. Хай захистить його від цих звірів Господь: Яких звірів має на увазі Гонзало? Чи не догадався він, у чому справа, і чи не зиркає він, ці слова вимовляючи, в бік Антонія та Себастьяна.

313. ... подивитись на мертвого індійнина: Моряки за тих часів завозили до Європи індіян, що дуже цікавили людей. Відомий випадок, що саме 1577 року Фробишер привіз чоловіка з жінкою та дитиною. Чоловік помер у Брістолі, але його тіло перевезено до Лондону і там поховано, на його похорон збіглася сила силенна людей.

316. нема в мене вил: У середньовічних п'єсах мораліте Порок озброювався довгою дерев'яною ложкою, щоб снідати з чортом. У Шекспіровому тексті теж »ложка«. Перекладач замінив її вилами, образом властивішим українському фольклорові.

ТРЕТЯ ДІЯ

327. Міранда: по-латинському значить »гідна подиву«.

332. джура — журно: У Шекспіра гра значень: standard — штандарт, або хорунжий; з другого боку standard, від слова »stand«, тут означає людину, що стійко держиться на ногах. Калібан такий п'яний, що не може бути standard.

335. Опудало рябе: Це стосується до рябого блазнівського вбрання, що в ньому ходить Трінкуло.

336. Спали його книжки: Коли засуджували чарівника, то він мусів усі свої книжки спалити. Цим він ніби »спалював за собою мости«, бо без книжок не знав закласть і не міг чарувати.

338. людина без тіла: Це натяк на малюнок до комедії »Хтось і Ніхто« (Nobody and Somebody), опублікованої перед роком 1600. На малюнку людина без голови, без рук і ніг.

345. ... дуки невразливі...: Приблизно те саме говорить в Першій дії »Гамлета«, коли вояки замахуються на духа померлого короля (стор. 25).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

351. я віддаю мого життя третину: Деякі коментатори заперечували проти цього образу, пропонуючи замінити слово »third« (третина) словом »thread« (нитка). На їхню думку, цей вираз занадто відгонить рахубою. На думку перекладача, в цілій промові Просперо оперує комерційними термінами, що надає йому трохи навмисне-жартівливого відтінку: немов продавець вихваляє свій крам (I ratify this my rich gift; I boast her off; she will outstrip all praise; thine own acquisition worthily purchased).

Ця комерційна термінологія не така, може, виразна по-українськи, хоч перекладач її постарався віддати: »то ось тобі й заплата«, »відписую цей найдорожчий скарб«, »добро, що ти придбав і викупив«. Отже, нема чого протестувати проти виразу »третина«. До того ж тут магія числа »три«. У П'ятій дії, наприклад, Просперо каже, що кожна його третя думка буде про смерть. (Every third thought shall be my grave).

Кепел зауважує, що три третини Просперового життя —

це його держава, його дочка і він сам. Перекладач гадає, що й так далеко не треба заходити в нетри коментаторових здогадів. Справа багато простіша: одну третину свого віку Просперо присвятив на те, щоб виростити й виховати свою дочку, отже, він і має право сказати: «Я віддаю тобі мого життя третину».

351. що я свою дочку так вихваляю: У Шекспіра »boast her off« — »вихваляти на збут«. Фернесс виправляє: »boast of her« — »пишаюсь нею«, щоб уникнути »образа балакучого авкціонера, що перебільшує«. Це теж цілковите нерозуміння цієї промови, де Шекспір серйозність моменту розчиняє в легкому жарті. Треба було тільки звернути увагу на те, що вся промова витримана в стилі комерційної угоди, і не треба було тоді виправляти окремих місць.

354. Увага! Ані слова: Коли з'являються духи, всі мають додержувати тиші, інакше чари не діють.

354. Іріда — веселка, посланиця богів. Церера — богиня родючости, збіжжя й овочів. Ця »маска« була дуже популярна в Англії і виступала найчастіше на весільних святах; вимагала музики, танців і пишних одягів.

355. Пафос: селище на Кіпрі, де був храм Венери.

356. навчить його біда ловити горобців: Горобці були присвячені Венері.

359. У промові Проспера загальні риси буддійського світогляду. Ідею »життя — сон« чи не найкраще втілив у драмі з таким заголовком еспанський поет Кальдерон.

362. О, князю Стефане! Королю: Натяк на стару баладу, де співається: »О, князю Стефане, о гідний королю!«

П'ЯТА ДІЯ

369. Час простує, спини не хиллячи під тягарем: Час звичайно малюють в образі старого чоловіка, що схилився під тягарем своїх літ. Тут він простує до мети, дужий і сильний, мов юнак.

371. Перші двадцять чотири рядки Просперової промови

запозичені з Овідієвих «Метаморфоз», VII, 197-206.

376. втратив я дочку: Просперо правду каже, бо сьогодні обіцяв віддати її Фердінандові. У нього менше засобів втішати себе, бо дочка іде за чоловіком геть із дому батькового, тоді як син лишається у батьковому домі. Цього другого, прихованого змісту Просперових слів Алонсо ще не може збагнути.

ЕПІЛОГ

387. Деякі коментатори гадають, що цього епілога не писав Шекспір. Поперше невластива Шекспірові будова речень, незграбний ритм і неглибокий зміст. В англійському театрі був звичай, що не автори, а інші особи писали прологи й епілоги до драм. «Отож, — каже критик Грант Вайт, — дивно було б, якби Шекспір становив виняток із цього загального правила. До цієї думки і перекладач цілком приєднується.

387. Оплесками щедрих рук: Оплески здіймали той галас, що мусів порушити чари.

387. Помоліться ви за мене: Легенди оповідають, що часто душу чарівника, роковану на те, щоб піти до пекла, в останні хвилини його життя спасали друзі своїми молитвами. Чарівником був і Просперо. А що магію серед простолюду вважалось за «чортову науку», то, може, й виникла потреба виправдати героя, змусивши його наприкінці звернутися до глядачів із проською помолитися за грішника, що розкається і зрікся тайної науки.